

บทที่ ๓

การบริหารงานบุคคลในองค์กรตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลนอกจากจะมีในประเทศตะวันตกแล้ว ยังมีในประเทศตะวันออกโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นตัวแทนสอนเกี่ยวกับแนวคิดการบริหารงานบุคคล ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึง ความหมายของการบริหารงานบุคคล ระบบการบริหารงานบุคคล การได้มาซึ่งบุคคล การพัฒนาบุคคล การบำรุงรักษาบุคคล และการให้บุคคลพ้นจากองค์กร รายละเอียดมีดังต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายของการบริหารงานบุคคล

พระพุทธเจ้าเป็นผู้บริหารบุคคลสูงสุดในองค์กร เพราะมีคุณสมบัติยอดเยี่ยมหลายประการ มีพระพุทธานุคุณ ๕ ประการ เช่น เป็นอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีคุณสมบัติอื่นโดยเฉพาะพุทธวิธีในการบริหาร จึงทำให้สามารถประกาศพระพุทธศาสนาได้อย่างรวดเร็ว เป็นปีกแผ่นมั่นคงสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้ ดังนั้น ความหมายของการบริหารงานบุคคลในองค์กรทางพระพุทธศาสนา มีรายละเอียด ดังนี้

๓.๑.๑ ความหมายของการบริหารงานบุคคล

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางในการบัญญัติคำสอนถึงแม้ว่าจะมีการกล่าวถึงความรู้ด้านอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับตัวมนุษย์ ก็เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายให้เข้าใจในตัวมนุษย์ได้อย่างถูกต้อง

พระพุทธศาสนาถือว่าเรื่องมนุษย์ เป็นปรากฏการณ์ชีวิตอย่างหนึ่งที่มีอยู่ในโลกโดยเป็นชีวิตที่มีศักยภาพสูง เป็นผู้ที่สามารถฝึกฝนอบรมตนได้ และเมื่อได้รับการพัฒนาแล้วก็จะเป็นผู้ประเสริฐสูงสุด พระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญเกี่ยวกับมนุษย์มาก แม้กระทั่งแสดงว่า โลกอยู่ในตัวมนุษย์หรือมนุษย์เป็นโลก ๆ หนึ่ง^๑ เช่น ในโรหิตัสสสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เราบัญญัติ

^๑ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธศาสนากับการพัฒนาคน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕.

โลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลก ในร่างกายที่มีประมาณวาหนึ่ง มีสัญญา มีใจนี้เอง”^๒

คำว่า บุคคล อาจใช้คำว่า มนุษย์ หรือ คน ใช้แทนกันได้ เช่น คำว่า “มนุษย์” หมายถึงสัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล สัตว์ที่มีจิตใจสูง คน” มนุษย์มีคุณทรัพย์ที่พิเศษในตน แต่ละคนมีสมรรถภาพเป็นโครงสร้างที่วิจิตรที่สุดในจักรวาล ในจักรวาลไม่มีโครงสร้างอะไรที่วิจิตรเสมอสมองของมนุษย์ มนุษย์มีสมรรถภาพที่สูงยิ่ง^๓ คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา คือคนเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดของการพัฒนา การพัฒนาจะยั่งยืนก็ต่อเมื่อเริ่มพัฒนาคนก่อน^๔

การสร้างคุณภาพบุคคลในยุคต้นพุทธกาลนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมุ่งเน้นไปที่การสร้างพระภิกษุก่อนเป็นอันดับแรกด้วยการคัดเลือกบุคคลที่มีคุณสมบัติพร้อมต่อการบรรพชาธรรมที่สุดเป็นอันดับแรก และในช่วงที่ยังไม่มีการบัญญัติพระวินัยนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงกำหนดให้พระอุปัชฌาย์และพระอาจารย์ทำหน้าที่เป็นผู้ฝึกนิสัยและธรรมะให้แก่ศิษย์ คุณภาพของคนในพุทธศาสนาจึงเป็นที่เคารพและนับถือยิ่ง และต่อมาก็เอาพระธรรมวินัยเป็นเครื่องสร้างและบริหารคุณภาพของบุคคลในองค์กร

การบริหารในพระพุทธศาสนาเริ่มมีขึ้นเป็นรูปธรรมสองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ คือในวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่ปัญจวัคคีย์ ซึ่งทำให้เกิดพระสงฆ์ขึ้นถือเป็นสมาชิกใหม่ในพระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธเจ้าต้องบริหารคณะสงฆ์แล้ว

คำว่า บริหาร ตรงกับภาษาบาลีว่า “ปริหร” เป็นคำที่แสดงความหมายถึงลักษณะของการปกครองว่า เป็นการนำสังคม หรือ หมู่คณะให้ดำเนินไปโดยสมบูรณ์ นำหมู่คณะให้พัฒนาไปพร้อมกัน “ปริหร” อาจบ่งความหมายถึงการแบ่งงาน การกระจายอำนาจ หรือการที่สมาชิกในสังคมมีส่วนร่วมในการปกครองหมู่คณะก็ได้ ในพระไตรปิฎกมักจะใช้คำว่า “ปริหร” กับกลุ่ม

^๒ อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๕/๖๔.

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๑), หน้า ๖๒๔.

^๔ ประเวศ วะสี, การรู้เห็นธรรมชาติตามความเป็นจริง, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕.

^๕ พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : อรุณกาลาดพร้าว, ๒๕๔๓), หน้า ๑.

สังคัม^๖ บริหาร มาจากคำบาลีสองคำ คือ ปริ และ หร เป็นปริหารย หรือปริหาริก แปลว่า นำไปรอบด้าน รอบคอบ รอบทิศทาง เป็นหลักการในการใช้ปัญญา ความรู้ สติ ความระลึกได้ วิริยะ ความเพียร ความสามารถจนถึงความชำนาญในการกิจเหล่านั้น^๗ การบริหาร คือ ดูแล รักษา ปกครอง^๘ ขึ้นอยู่กับการจะใช้คำว่าบริหารไปในแง่ใด ในงานวิจัยนี้ใช้กับบุคคล คือการบริหารงานบุคคลในองค์กรพระพุทธศาสนาเน้นที่พระภิกษุโดยเฉพาะเพื่อการนำไปสู่การพัฒนาด้านกาย ศีล สมาธิ และปัญญา ตามอุดมคติคือการหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง

บุคคล ๔ ประเภท ที่สำคัญในพุทธศาสนา หรือเรียกว่า บริษั ๔^๙ คือ (๑) ภิกษุบริษัท (๒) ภิกษุณีบริษัท (๓) อุบาสกบริษัท และ (๔) อุบาสิกาบริษัท ยังมีสามเณรและสามเณรีอีกด้วย งานวิจัยนี้เน้นที่การบริหารงานบุคคลกับภิกษุบริษัท

หลักการบริหารงานบุคคลในองค์กรตามแนวคิดทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับหลักการบริหารงานบุคคลที่มีคุณค่ามากกว่าสองพันห้าร้อยกว่าปี จะเห็นได้ว่าปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมาเรื่อย แม้จะอยู่ในสมัยที่พระพุทธเจ้ามีพระชนม์ชีพอยู่ก็ตามต้องปรับให้เข้ากับบริบทของอินเดียสมัยนั้น เมื่อองค์กรของพระศาสนาเจริญเติบโต มีพระภิกษุจำนวนมากเกินกว่าที่พระพุทธเจ้าจะทรงดูแลได้ทั่วถึง จึงมอบอำนาจหน้าที่ให้พระสงฆ์ดูแลปกครองกันเอง โดยให้เคารพนับถือกันตามลำดับอาวุโส พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งในฐานะธรรมราชา^{๑๐} ทรงปกครองแบบพ่อปกครองลูก หรือ อาจารย์ปกครองศิษย์ ถือความสุจริตใจเป็นพื้นฐาน และพระพุทธองค์ทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่เป็นสามัคคีธรรม ซึ่งเรียกว่าสังฆาธิปไตย^{๑๑} ทรงวางระเบียบข้อปฏิบัติร่วมกันที่เรียกว่าพระธรรมวินัย เป็นบรรทัดฐานสำหรับยึดถือร่วมกัน พระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติ จึงเป็นการจัดตั้งและการจัดองค์กรคณะสงฆ์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้มีการปฏิบัติพัฒนาให้เข้าถึงธรรม ดังนั้นจึง

^๖ พระมหาธรรมวโรดม อริยมุนี (ยศขุน), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

^๗ พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ), การบริหารการจัดการองค์กรทางพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๔.

^๙ อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๒๕/๑๕๓-๑๕๘.

^{๑๐} อ.จ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๕.

^{๑๑} พระมหาวันชัย ปุณฺณญาโณ, “พระพุทธศาสนากับความเปลี่ยนแปลงในอดีตและปัจจุบัน”, พุทธจักร, ปีที่ ๕๓, ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๔๒) : ๔๐ - ๔๓.

สรุปได้ว่า การบริหารงานบุคคล คือการดูแล รักษา ปกครองบุคคลในองค์กรสงฆ์มีวัตถุประสงค์เพื่อสละตนเองออกจากทุกข์ทั้งปวง และทำพระนิพพานให้แจ้ง

จากที่กล่าวมาข้างต้น กล่าวได้ว่า การบริหารงานบุคคล หมายถึงการดูแล รักษา ปกครองบุคคลในองค์กรสงฆ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อสละตนเองออกจากทุกข์ทั้งปวง และทำพระนิพพานให้แจ้ง มีความสำคัญคือช่วยฝึกบุคคลให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ขององค์กรเพราะบุคคลเป็นศูนย์กลางในทุกสิ่ง มีการกล่าวถึงเรื่องต่าง ๆ เพื่อเป็นเครื่องมือของบุคคลเท่านั้น และให้ความสำคัญกับบุคคลเป็นอันดับแรก แสดงให้เห็นว่าการบริหารงานบุคคลมีความจำเป็นมาก และเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กร คือ ระบบการบริหารงานบุคคล ดังปรากฏในหัวข้อต่อไป

๓.๒ ระบบการบริหารงานบุคคล

เป้าหมายของการบริหารงานบุคคลเพื่อความเจริญขององค์กร การจะบรรลุเป้าหมายดังกล่าวผู้บริหารต้องมีความเฉลียวฉลาดในการเลือกระบบการบริหาร และนำกลยุทธ์หรือกลไกต่าง ๆ มาใช้ ดังนั้นในองค์กรพุทธศาสนามีระบบการบริหารงานบุคคล ๒ ระบบใหญ่ คือ ระบบวินัยและระบบคุณธรรม เป็นข้อปฏิบัติบริหารองค์กรที่ตั้งอยู่บนศีลธรรมเป็นพื้นฐาน มีดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ ระบบวินัย

เหตุผลที่ต้องใช้ระบบวินัย พระพุทธเจ้าให้เหตุผลว่า “เมื่อสงฆ์เป็นหมู่ใหญ่เพราะมีลาภสักการะมาก และมีอัสวัญฐานิยธรรม^{๑๒}บางอย่างเกิดในสงฆ์ ตถาคตจะบัญญัติสิกขาบท จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวก เพื่อจัดธรรมเหล่านั้น”^{๑๓} วัตถุประสงค์ของการบัญญัติพระวินัยของพระพุทธองค์ (๑) เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ (๒) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ (๓) เพื่อข่มบุคคลผู้เกียติขาค (๔) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม (๕) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน (๖) เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต (๗) เพื่อความเลื่อมใสของคน

^{๑๒} สรุปความว่า ธรรมเป็นที่ตั้งอาสวะ ความชั่วต่าง ๆ เช่น การกล่าวให้ร้ายคนอื่น ความเดือดร้อน และการจองจำ, วิมหา. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓.

^{๑๓} วิมหา. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓.

ยังไม่เลื่อมใส (๘) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่เลื่อมใสแล้ว (๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่ง
 สัทธรรม (๑๐) เพื่อเอื้อเฟื้อวินัย^{๑๔}

ผลของการใช้ระบบวินัย การที่บุคคลเข้ามาในองค์กรของพระพุทธศาสนา เรียกว่า เข้า
 มาบวชในพระธรรมวินัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ตรัสไว้ดีแล้ว^{๑๕} การกล่าวถึงภิกษุนั้นจะเรียกว่า
 ภิกษุในธรรมวินัยนี้^{๑๖} ไม่ใช่เฉพาะภิกษุเท่านั้น แม้แต่ฤหัสถ์ที่เลื่อมใสในพระศาสนา ก็เรียกว่า
 เลื่อมใสในพระธรรมวินัย^{๑๗} บุคคลที่เข้าสู่พระพุทธศาสนาจึงต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัย

พระธรรมวินัยคือเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ได้ เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เป็นธรรมที่
 ผู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศไว้^{๑๘} ผู้ปฏิบัติตามย่อมได้รับผลของพระธรรมวินัยมีวิมุตติรส
 อย่างเดียว เปรียบด้วยมหาสมุทรมีรสเค็มอย่างเดียว พระธรรมวินัยมีรัตนะมาก เป็นที่อยู่ของ
 พระอริยบุคคล ๘ จำพวก เปรียบด้วยมหาสมุทรเป็นที่อยู่ของสัตว์ขนาดใหญ่แล้วยังคุณใน
 พระศาสนาให้ดำรงอยู่^{๑๙} พระพุทธเจ้า ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แก่สาวก มีการแสดงปาติโมกข์ เมื่อ
 หมดพระพุทธเจ้าและสาวกผู้ตรัสรู้ตามแล้ว สาวกชั้นหลังๆ ต่างชื่อ ต่างโคตร ต่างชาติ วรรณะ ได้
 เข้ามาบวชจากต่างตระกูล เธอเหล่านั้นพาให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่นานเหมือนดอกไม้มีนานาพรรณ
 กองอยู่บนแผ่นกระดานเอาย่อยไว้ ย่อมไม่ถูกลมพัดกระจัดกระจายไป เพราะเหตุไร เพราะเอา
 ด้ายร้อยไว้ ขื่อนี้ฉันใด เมื่อหมดพระพุทธเจ้าและสาวกผู้ตรัสรู้ตามแล้ว สาวกชั้นหลัง ๆ ต่างชื่อ
 ต่างโคตร ต่างชาติวรรณะ ได้เข้ามาบวชจากต่างตระกูล เธอเหล่านั้นพาให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่นาน
 ฉะนั้น^{๒๐} พระธรรมวินัยยังเปิดออกมาปฏิบัติเท่าไรยังมีผลดีมากเท่านั้น เพราะ
 ยิ่งปิด ยิ่งร้าว เปิดแล้วไม่ร้าว เพราะฉะนั้น พึงเปิดสิ่งที่ปิดเมื่อเป็น สิ่งที่เปิดนั้นก็จะไม่ร้าวสิ่งที่
 เปิดเผยไม่ปิดบังจึงรุ่งเรืองมี ๓ อย่าง คือ (๑) ดวงจันทร์ เปิดเผยไม่ปิดบังจึงรุ่งเรือง (๒) ดวงอาทิตย์
 เปิดเผยไม่ปิดบังจึงรุ่งเรือง (๓) ธรรมวินัย ที่พระตถาคตประกาศแล้ว เปิดเผยไม่ปิดบังจึงรุ่งเรือง^{๒๑}

^{๑๔} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๕/๒๘-๒๙.

^{๑๕} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๘/๒๖.

^{๑๖} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๕๒/๔๐.

^{๑๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๑/๑๓๓.

^{๑๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๖๘/๑๒๘.

^{๑๙} วิ.ป. (ไทย) ๓/๔๐๑/๓๐๕.

^{๒๐} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๐/๑๒.

^{๒๑} วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๓/๔๔๐.

ระบบวินัยก่อให้เกิดระบบการปกครอง กล่าวคือ เกิดระบบความสัมพันธ์แบบผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาแบบองค์การสมัยใหม่ ผู้บังคับบัญชา ตามนัยทางพระพุทธศาสนาเทียบเคียงได้กับคำในความหมายของคำว่า อุปัชฌายาจารย์ ที่หมายถึง เป็นผู้รับให้การฟังฟัง เป็นผู้ฝึกสอน และเป็นผู้ปกครอง คอยดูแลรับผิดชอบ ส่วนผู้ใต้บังคับบัญชานั้น ได้แก่ สัทธิวาสิก (แปลว่า ผู้อยู่ด้วย) หรืออันเตวาสิก (แปลว่า ผู้อยู่ในสำนัก หรือภิกษุผู้ขออยู่ร่วมด้วย) ส่วนภิกษุที่ฟังฟังนั้นชื่อว่า “นิสสัย” ในกรณีที่พระภิกษุที่เป็นพระนวกะที่ถืออุปัชฌาย์ในสำนักหนึ่ง เมื่อมีเหตุที่นิสสัยต้องระงับจากพระอุปัชฌาย์เดิม นั้น พระภิกษุที่เป็นพระนวกะจะต้องไปขออนิสสัยกับพระภิกษุรูปอื่นผู้สามารถให้ฟังฟังได้ โดยภิกษุที่ให้ที่ฟังฟังนี้ชื่อว่า “อาจารย์” แปลว่า ผู้ฝึกมารยาท พระภิกษุที่เป็นผู้ฟังฟังนั้นชื่อว่า “อันเตวาสิก”^{๒๒} จึงกล่าวได้ว่า ระบบวินัยครอบคลุมชีวิตของบุคคลในองค์กร ทั้งเรื่องความเป็นอยู่ การศึกษา การบริหาร การปกครอง และสังคม

๓.๒.๒ ระบบธรรม

ระบบธรรมในองค์กรของพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก บุคคลจะมีตำแหน่งหน้าที่ได้ต้องมีทั้ง วินัย มีธรรม และความรู้ความสามารถ เช่น “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้แต่งตั้งภิกษุผู้มีคุณสมบัติ ๕ อย่าง เป็นเจ้าหน้าที่รักษาเรือนคัลล คือ ๑. ไม่ลำเอียงเพราะชอบ ๒. ไม่ลำเอียงเพราะชัง ๓. ไม่ลำเอียงเพราะหลง ๔. ไม่ลำเอียงเพราะกลัว ๕. รู้จักจิตรที่รักษาไว้และจิตรที่ยังมิได้รักษาไว้”^{๒๓} จากกรณีดังกล่าวจะเห็นว่าพระองค์เน้นว่า (๑) ความเป็นภิกษุ ต้องเป็นภิกษุที่มีศีลและเป็นที่ยอมรับของสงฆ์ด้วย (๒) มีธรรม คือ ไม่มีความลำเอียงเพราะชอบ ชัง หลง และกลัว (๓) มีความรู้ความสามารถ เป็นข้อสุดท้ายที่พระองค์จะพิจารณา จึงเป็นหลักปฏิบัติที่จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ต้องมีครบทั้งสามประการ

๑. หลักการของระบบธรรม

ในทางพระพุทธศาสนาได้มีหลักธรรมสำหรับบริหารงานบุคคลไว้จำนวนมากแต่ยกมาให้ตรงประเด็นเกี่ยวกับงานวิจัย ดังนี้

๑) หลักความยุติธรรม หลักความยุติธรรมหรือความถูกต้อง การบริหารงานบุคคลขาดความยุติธรรม ขาดความเที่ยงตรงเสียแล้ว ชุมชน สังคม หรือองค์กรนั้น ๆ ก็เกิดความระส่ำระสาย เกิดความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย ผู้ได้ปกครองเกิดความกระด้างกระเดื่อง

^{๒๒} พระมหาเสริมชัย ชยมงฺกโล, การบริหารวัด, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๒ - ๑๑๘

^{๒๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๓/๒๐๖.

เพราะมีความไม่เสมอภาคกัน เมื่อมีความไม่เสมอภาคในหมู่ชนที่อยู่ร่วมกันเกิดขึ้น ก็จะทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำต่ำสูงเกิดความ ไม่ยุติธรรม ซึ่งจะก่อให้เกิดความขัดแย้ง ขัดขึ้น ไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง ข้อบังคับ ระเบียบวินัย ก่อให้เกิดการฝ่าฝืน ซึ่งจะเป็นอุปสรรคเป็นปัญหาแก่การบริหาร ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงใช้หลักนี้เพื่อขจัดความไม่ยุติธรรมคือละเว้นอคติ ๔ ประการ การทำหน้าที่ต่าง ๆ ที่ได้รับการแต่งตั้งให้ปฏิบัตินั้นทุกครั้งพระพุทธองค์ต้องบอกว่าบุคคลนั้นต้องไม่มีอคติทุกครั้งไป^{๒๔} รายละเอียดมีดังต่อไปนี้

๑. ไม่พึงลำเอียงเพราะชอบ (ฉันทาคติ) ตัวอย่างเช่น ภิกษุ ท่านผู้นี้เป็นอุปัชฌาย์ อาจารย์ ลัทธิวาทิก อันเตวาลิก ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ ผู้ร่วมอาจารย์ ผู้เคยเห็นกันมา ผู้เคยร่วมคบกันมา หรือเป็นญาติสาโลหิตของเรา ทำให้ (๑) แสดงธรรมว่า เป็นธรรม (๒) แสดงธรรมว่า เป็นอธรรม (๓) แสดงสิ่งที่มีไฉนัยว่าเป็นวินัย (๔) แสดงวินัยว่า เป็นสิ่งที่มีไฉนัย เป็นต้น มีทั้งหมด ๑๘ ประการ ถือว่าเป็นการลำเอียงเพราะชอบ เพราะขาด

๒. ไม่พึงลำเอียงเพราะชัง (โทสาคติ) ตัวอย่างเช่น ภิกษุผู้ลำเอียงเพราะชังผู้กล่าวมาว่า (๑) ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา (๒) ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา (๓) ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา (๔) ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ ชอบพอของเรา (๕) ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ ชอบพอของเรา เป็นต้น ภิกษุอาฆาต ปองร้าย ขุ่นเคือง ถูกความโกรธครอบงำด้วยวัตถุอาฆาต นี่เป็นการลำเอียงเพราะชัง

๓. ไม่พึงลำเอียงเพราะหลง (โมหาคติ) ตัวอย่างคือ ภิกษุเป็นผู้กำหนดข้อมลำเอียงด้วยอำนาจความกำหนัด เป็นผู้ขุ่นเคืองข้อมลำเอียงด้วยอำนาจความขุ่นเคือง เป็นผู้หลงข้อมลำเอียงด้วยอำนาจความหลง เป็นผู้ถูกทวิฏฐิอุปคลำข้อมลำเอียงด้วยอำนาจทวิฏฐิ ภิกษุเป็นผู้หลงมกมาย อันความหลงครอบงำข้อมแสดงธรรมว่าเป็นธรรม แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม เป็นต้น

๔. ไม่พึงลำเอียงเพราะกลัว (ภยาคติ) คือภิกษุผู้ลำเอียงเพราะกลัวคิดว่า ผู้นี้อาศัย ความประพฤติกไม่เรียบร้อย อาศัยความยึดถืออาศัยพรรคพวกมีกำลัง เป็นผู้ร้ายกาจ หยาบคาย จักทำอันตรายแก่ชีวิต หรืออันตรายแก่พรหมจรรย์ จึงกลัวภัยจากผู้นั้น ข้อมแสดงธรรมว่าเป็นธรรม แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม เป็นต้น

^{๒๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๓/๒๐๖.

เมื่อภิกษุมือคด^๔ นี้ ย่อมปฏิบัติเพื่อไม่เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความไม่เป็นสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่อความพินาศแก่ชนหมู่มาก เพื่อความไม่เกื้อกูล เพื่อความทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ภิกษุผู้ลำเอียง ย่อมบริหารตนให้เป็นผู้ถูกขุด ถูกกำจัด เป็นผู้ประคบด้วยโทษ อันวิญญูชนพึงดำเนินและย่อมประสบสิ่งมิใช่บุญ ผู้มือคดเชื่อว่าบริษัทหยากเหี่ยว ผู้ไม่มีอคติเชื่อว่าบริษัทใสสะอาด^{๒๕} เป็นต้น ผู้ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งต้องไม่มีมือคด ๔ ประการ เช่น ผู้ทิ้งรูปิยะ ผู้เปลี่ยนบาตร เจ้าหน้าที่รับจีวร เจ้าหน้าที่เรือนคลัง^{๒๖} เป็นต้น

การที่มีอคติ คือความลำเอียงนั้นเกิดจากขาดหลักทางสายกลาง (หลักมัชฌิมาปฏิปทา)^{๒๗} ข้อปฏิบัติเป็นกลาง ๆ ไม่หย่อนจนเกินไป และไม่ตึงจนเกินไป ไม่ซึ้งแหวะที่สุด ๒ อย่าง คือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตคิลมถานุโยค ทางแห่งปัญญา (เริ่มต้นด้วยปัญญา ดำเนินด้วยปัญญา นำไปสู่ปัญญา) อันพอดีที่จะให้ถึงจุดหมาย ก็คือมรรคมงคล ๘ หรือสรุปลงคือไตรสิกขา หรือความมีระเบียบ ความมั่นคง และความสร้างสรรค์ ทางสายกลางในที่นี้คือไม่ย่อหย่อนในเรื่องระเบียบวินัย(ศีล) ความมั่นคงขององค์กรและบุคคล (สมาธิ) และความสร้างสรรค์ของบุคคล (ปัญญา) การปฏิบัติที่เท่าเทียมกัน ไม่เลือกปฏิบัติมีความเป็นกลาง

ในพระพุทธศาสนาพระธรรมวินัยที่พระองค์ทรงสั่งสอนและบัญญัติไว้เป็นหลักการสูงสุด พระองค์ทรงยึดหลักความถูกต้องเป็นสำคัญ หากพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งทำผิดพระวินัย พระองค์ก็จะทรงบอกว่าผิดไม่มีการยกเว้นว่าผู้นั้นจะเป็นใคร เช่น พระติสสะซึ่งเป็นโอรสของพระปิตุจฉาของพระองค์เอง ท่านบวชเมื่อตอนมีอายุมากแล้ว และยังมีมานะความถือตัวว่าเป็นโอรสของกษัตริย์ เมื่อเห็นพระอาคันตุกะซึ่งเป็นพระที่มีอายุพรรษามากกว่าตน มาเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่ท่านก็ไม่ได้ทำสามีจิกรรมคือการต้อนรับ มีการลุกไหว้ เป็นต้น เมื่อพระอาคันตุกะเหล่านั้นประณาม ท่านก็ไปฟ้องพระพุทธเจ้า แต่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า พระติสสะเป็นฝ่ายผิดและให้เป็นผู้ขอมาโทษต่อพระอาคันตุกะเหล่านั้น^{๒๘} และหลักสัปบุริสธรรม ที่เกี่ยวข้องกับ การบริหารงานข้อที่ (๗) ว่า บุคคลัญญตา ความรู้จักบุคคล คือ รู้จักความแตกต่างของบุคคลว่าโดย

^{๒๕} อ.ท. (ไทย) ๒๐/๔๓/๕๐.

^{๒๖} ฎรายละเอียดยใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๓/๒๐๖.

^{๒๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

^{๒๘} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฐาปาแปล ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๕๓-๖๓.

อหิยาภัยความสามารถ และคุณธรรม^{๒๙} จากหลักสัปปริสธรรม สามารถอธิบายความสัมพันธ์ของการบริหารเกี่ยวข้องกับคน โดยคำนึงถึงคุณธรรมและจริยธรรมที่มีคุณค่า พบได้ในสังคมมนุษย์หรือปัจจัยแห่งสังคมในกระบวนการอาศัยซึ่งกันและกัน การพิจารณาด้วยเหตุด้วยผล รู้จักโลก รู้จักธรรมชาติ เพราะมนุษย์เท่านั้นที่จะเป็นผู้ที่บริหารจัดการองค์กรที่ดีได้

๒) หลักการอยู่ร่วมกัน หลักการอยู่ร่วมกัน (หลักสารานิยธรรม) เป็นหลักการอยู่ร่วมกันในองค์กรด้วยดี ถึงแม้บุคคลในองค์กรหรือว่าผู้ได้บังคับบัญชาจะมีความแตกต่างกันใน ความเชื่อ และความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ก็สามารถที่จะอยู่ร่วมกันในองค์กรเดียวกันได้ แต่ต้องมีความผ่อนปรนหรือปรับตัวเข้าหากัน ไม่ดูถูกดูหมิ่นเหยียดหยามกัน หลักธรรมที่จะช่วยให้บุคคลอยู่กันด้วยความสามัคคี ทำให้เป็นเอกภาพ เรียกว่าสารานิยธรรม ประกอบด้วยหลัก ๖ ประการ คือ (๑) ตั้งมั่นเมตตาภาวกรรม ในเพื่อนร่วมองค์กรทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง (๒) ตั้งมั่นเมตตาวิจิตรกรรม ในเพื่อนร่วมองค์กรทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง (๓) ตั้งมั่นเมตตาโมกขกรรม ในเพื่อนร่วมองค์กรทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง (๔) บริโภคโดยแบ่งลาภทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม บริโภคร่วมกับเพื่อนในองค์กรทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับ (๕) เป็นผู้มียศและอยู่ในระเบียบวินัย เสมอกันกับเพื่อนในองค์กรทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง (๖) เป็นผู้มียศ (ความเห็น) เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับเพื่อนร่วมองค์กรทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง^{๓๐} หลักธรรมทั้ง ๖ ประการนี้ ถ้านำไปปฏิบัติตามก็จะเป็นเครื่องช่วยองค์กรให้มีความมั่นคงและเป็นเอกภาพได้ เพราะผลที่จะเกิดตามมาจากการประพฤติตามหลักธรรมนี้ คือ ทำให้ระลึกถึงกันในแง่ดี ทำให้เกิดความรักใคร่ ประองคองกัน ทำให้เกิดความเคารพ มีสัมมาคารวะต่อกัน ทำให้เกิดการสงเคราะห์ ช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน ทำให้ไม่เกิดความวิวาทกัน ทำให้เกิดความพร้อมเพรียง สม่ำเสมอสามัคคีกัน และทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และนำออกจากทุกข์

พระพุทธศาสนา เน้นเรื่องหลักการของความสามัคคีเป็นอย่างยิ่ง เมื่อมีการทำกิจต่าง ๆ ร่วมกัน จำเป็นที่จะต้องอาศัยความสามัคคีในการประกอบกิจการงานต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ ด้วยดี ย่อมต้องอาศัยหลักมนุษยสัมพันธ์ หรือหลักสังคหวัตถุ ๔ อันจะทำให้เกิดความคุ้นเคย

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๔๔-๒๔๕.

^{๓๐} วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๓๔/๓๖๘-๓๖๙., ม.ม., ที่.ป. ๑๑/๓๒๔/๓๒๑-๓๒๒.

ช่วยเหลือแนะนำซึ่งกันและกัน ช่วยให้งานเป็นไปด้วยจิตใจที่รักใคร่ และมีความร่วมมือกัน เสมือนญาติสนิทดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างยิ่ง”^{๓๑} ดังนั้นแนวทางแห่ง ความสามัคคี และวิธีการร่วมมือในทางพระพุทธศาสนา ย่อมนำความสำเร็จมาสู่การจัดการ เพราะ เหตุว่าความสามัคคี ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะทำให้เกิดความสุข จะเป็นพลังที่ก่อให้เกิด การสร้างสรรค์งานออกมาได้อย่างมีประสิทธิภาพ นำไปสู่ความสุขทั้งกายและจิตใจในการทำงาน ร่วมกัน อนึ่ง วิธีการทางพระพุทธศาสนานั้นสอนให้สาวกปฏิบัติกิจต่าง ๆ ด้วยความพร้อมเพรียง ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “ให้พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อม เพรียงกันทำกิจที่สงฆ์ควรทำ”^{๓๒} เป็นต้น

๓) การปฏิบัติตามหลักการที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ ระบบวินัยและระบบธรรมดั่งที่ กล่าวมาข้างต้นก่อให้เกิดความมั่นคงขององค์กร กล่าวคือความมั่นคงขององค์กรพระพุทธศาสนา เกิดจากระบบการบริหารงานบุคคลที่ดี ในช่วงเวลาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ นั้น ได้มีภัยอันตรายเกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนาหลายครั้งหลายหน พระองค์ก็ทรงยื่นหยัดแก้ไขจน ผ่านวิกฤตการณ์มาได้ทุกครั้ง แต่เมื่อใกล้เวลาที่พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็ทรง ตระหนักคิดว่า พระพุทธศาสนาจะมีอายุยืนยาวต่อไปได้ก็ต้องอาศัยความเข้มแข็งขององค์กรเป็น ปราการปกป้องพระพุทธศาสนาให้รอดพ้นจากภัยอันตรายที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

พระพุทธเจ้าแสดงพระธรรมเทศนาที่เป็นการสรุปหลักการการบริหารงานบุคคลซึ่งใช้ ทำงานมาตลอดพระชนม์ชีพเลยทีเดียว นั่นคือ “ภิกขุอุปปริทานิยธรรม ๗ ประการ”^{๓๓} อุปริทานิยธรรมข้อที่ ๓ “ไม่บัญญัติสิ่งที่เรามิได้บัญญัติ ไม่ล้มล้างสิ่งที่เราบัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติ มั่นตามสิกขาบทที่เราบัญญัติไว้”^{๓๔} สำหรับข้อนี้ถือเป็นความมั่นคงสูงสุดขององค์กร พระพุทธศาสนาเปรียบเหมือนประเทศชาติจะมั่นคงสูงสุดก็ต้องมีบทบัญญัติที่เรียกว่า รัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นแม่บทกฎหมายสูงสุดที่ทุกคนต้องยึดถือปฏิบัติตามนั้น ใครจะละเมิดมิได้ จะแก้ไข เปลี่ยนแปลงตามใจชอบมิได้ เพราะรัฐธรรมนูญคือโครงสร้างของระบอบการปกครองประเทศ การแก้ไขรัฐธรรมนูญตามใจชอบ ก็คือการทำลายโครงสร้างระบอบการปกครองของประเทศ

^{๓๑} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๒๐๔/๕๖.

^{๓๒} อ.ศ.ศ.ศ. (ไทย) ๒๓/๒๓/๓๗-๓๘.

^{๓๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๖/๘๑-๘๓.

^{๓๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๖/๘๒.

โดยตรง ซึ่งจะเป็นเหตุให้เกิดความสับสนวุ่นวาย ไร้ระเบียบวินัยขึ้นในสังคมและประเทศชาติ อันจะนำพาบ้านเมืองไปสู่ความล่มสลายในที่สุด

๒. ประโยชน์ของระบบวินัยและระบบธรรม พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงมอบไว้ให้เป็นศาสดาแทนพระองค์ก็เปรียบได้กับรัฐธรรมนูญของพระพุทธศาสนา การแก้ไขเปลี่ยนแปลงพระธรรมคำสอนตามใจชอบย่อมเป็นการทำลายโครงสร้างความมั่นคงของพระพุทธศาสนาโดยตรง เป็นเหตุให้เกิดการปฏิบัติผิด ขึ้นในหมู่สงฆ์ ซึ่งจะยังผลให้พุทธบริษัททั้งหลายสิ้นศรัทธาในพระพุทธศาสนา แล้วเกิดสิ่งเลวร้ายตามมาอีกมากมาย จนกระทั่งทำให้พระพุทธศาสนาต้องสูญหายไปจากโลกนี้โดยปริยาย

ดังนั้น หมู่สงฆ์ทั้งหมดจำเป็นต้องตั้งใจศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยให้ครบถ้วน คือปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ชนิดอุทิศชีวิต เพื่อให้ประจักษ์แจ้งในอริยมรรคอริยผล ระดับต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาด้วยตนเอง แม้เพียงระดับต้นก็ตาม ย่อมจะสามารถค้ำจุนพระพุทธศาสนาให้ยืนยงมั่นคงต่อไปได้ นี่คือ ผลของระบบวินัยและระบบธรรม และรักษาพระธรรมวินัยไว้ด้วยการศึกษาและปฏิบัติของหมู่สงฆ์พร้อมกัน ซึ่งจะยังผลให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงเป็นปึกแผ่นจากการทำหน้าที่เผยแผ่อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์ของหมู่สงฆ์ องค์กรรมั่นคง สังคมสงบสุข

กล่าวได้ว่า องค์กรรมั่นคงเพราะระบบการบริหารงานบุคคล มีระบบวินัยและระบบธรรมมีความมั่นคง ในการสร้างความมั่นคงของพระธรรมวินัย พระพุทธเจ้าทรงเตรียมความพร้อมไว้ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) การสร้างบุคลากรที่เป็นต้นแบบความเคารพในพระธรรมวินัยไว้เป็นจำนวนมาก ในการทำสังคายนาครั้งแรก มีพระอรหันต์มาประชุมร่วมกันทั้งหมด ๕๐๐ รูป ผู้เป็นหลักในการทำสังคายนา คือ พระมหากัสสปะ พระอานนท์ พระอุบาลี เริ่มประชุมกันในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ หลักพุทธปรินิพพาน ๓ เดือน (๒) เตรียมแนวทางการทำสังคายนาพระไตรปิฎกไว้ล่วงหน้า พระพุทธเจ้ายังทรงมีพุทธทานุญาตให้พระสาวกบุตรวางแนวทางการสังคายนาไว้ล่วงหน้าอีกด้วย ดังมีหลักฐานปรากฏอยู่ใน สังคีตสูตร^{๓๕} (๓) ให้แนวทางในการจัดความสงฆ์ในพระธรรมวินัยไว้ชัดเจน ดังตรัสแสดงธรรมเรื่อง “มหาปเทศ ๔ ประการ”^{๓๖} เพื่อใช้เป็นหลักอ้างอิงสำหรับเทียบเคียงคำเทศน์สอนของพระภิกษุรูปอื่น ๆ ว่าถูกต้องตรงตามพระธรรมวินัยที่ตรัสไว้ดี

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๖-๓๐๓/๒๔๓-๒๕๐.

^{๓๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๓-๑๘๘/๑๓๔-๑๓๗.

แล้วหรือไม่ (๔) ประกาศความสมบูรณ์แบบของพระธรรมวินัยไว้อย่างชัดเจน (๕) ประกาศให้พระธรรมวินัยเป็นศาสดาแทนพระองค์อย่างสมบูรณ์แบบ แสดงธรรมโปรดพระสาวกคนสุดท้ายจบลง ในเวลาที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพานนั้น เหมือนหนึ่งพระองค์ได้ทรงวางรากฐานความมั่นคงของพระธรรมวินัยเป็นครั้งสุดท้าย นับได้ว่าพระองค์ทรงสร้างความมั่นคงแข็งแรงอย่างแท้จริงให้กับพระธรรมวินัย เพื่อที่จะให้ทำหน้าที่ศาสดาแทนพระองค์อย่างสมบูรณ์แบบดังพระโอวาทว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”^{๓๗}

กล่าวโดยสรุปว่า ระบบการบริหารงานบุคคลแบ่งออกเป็น ๒ ระบบ คือ (๑) ระบบวินัยบุคคลในองค์กรต้องปฏิบัติตามวินัย เมื่อฝ่าฝืนได้รับโทษ ซึ่งบัญญัติขึ้นสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ขององค์กรและจะทำให้องค์กรตั้งอยู่ได้นาน บุคคลผู้อยู่ในองค์กรเป็นเชื้อสายเดียวกันไม่แตกต่างกัน มีแต่ระบบธรรมเท่านั้น การบัญญัติวินัยกำหนดตามความเหมาะสม และระบบวินัยมีอำนาจที่ขอบธรรม เป็นระบบฝึกบุคคลโดยเฉพาะ (๒) ระบบธรรม เป็นระบบที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญมาก่อนระบบวินัย การบริหารงานบุคคลใช้ระบบธรรมในการมอบตำแหน่งหน้าที่ที่จะมีทั้งวินัยความรู้ และธรรม เช่น หลักการอยู่ร่วมกัน และปฏิบัติตามสิ่งที่บัญญัติไว้ ทั้งสองระบบก่อให้เกิดความมั่นคงขององค์กร เป็นระบบที่ครอบคลุมชีวิตทุกด้านเพื่อการฝึกฝนอบรมไปสู่เป้าหมายคือความพ้นจากทุกข์ทั้งปวง เมื่อมีระบบดีแล้วจะก่อเกิดผลการนำบุคคลเข้าสู่องค์กรดีด้วย

๓.๓ การได้มาซึ่งบุคคล

กระบวนการในการทำหน้าที่ของพระภิกษุทุกรูปที่อยู่ร่วมกันในอาวาสหนึ่ง ๆ ซึ่งมีสิทธิเท่าเทียมกันในการที่จะช่วยเหลือทำหน้าที่ดูแล รักษา และดำเนินการให้ชีวิตความเป็นอยู่ ความคิด คำพูด และการกระทำของภิกษุแต่ละรูปให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย อีกทั้งดูแลชีวิตความเป็นอยู่และกิจกรรมของสงฆ์ การที่จะรับบุคคลเข้ามาสู่องค์กรจึงมีความพิถีพิถันเป็นอย่างมาก การบริหารงานบุคคลมีระบบที่ดี ต้องมีการวางแผน การสรรหาและคัดเลือกบุคคลเข้ามาสู่องค์กรที่มีประสิทธิภาพจะทำให้องค์กรเจริญมั่นคงขึ้น ประเด็นต่อไปนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการวางแผนกำลังคน การสรรหาและคัดเลือกบุคคล การนำบุคคลเข้าสู่องค์กร และการจัดแบ่งงาน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^{๓๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

๓.๓.๑ การวางแผนกำลังคน การวางแผนกำลังคนในองค์กรพระพุทธศาสนาไม่จำกัดว่าต้องมีบุคคลเข้ามาในองค์กรจำนวนเท่าไร ตำแหน่งอะไรบ้าง ให้ทำหน้าที่อะไร แต่รับจำนวนไม่จำกัด การวางแผนกำลังคนในองค์กรพระพุทธศาสนาใช้หลักการเผยแพร่พระธรรมให้กับบุคคลทั่วไปได้รับรู้รับทราบ เมื่อมีความสนใจหรือเห็นผลจากหลักธรรมที่นำไปปฏิบัติย่อมสามารถเข้าสู่พุทธบริษัทได้ด้วยความสะดวกใจปราศจากการบังคับหรือเกณฑ์ให้เข้ามาสู่องค์กร เช่น วาเสฏฐมาณพกับภริยาวาชมาณพ เมื่อได้ฟังธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าแล้ว กล่าวว่าข้าพระองค์ทั้งสองนี้ขอถึงท่านพระโคตม พร้อมทั้ง พระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอท่านพระโคตมจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต^{๓๘}

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วได้เสด็จไปสู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แสดงพระปฐมเทศนาชื่อว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร”^{๓๙} โปรดปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ จนท่านอัญญาโกณฑัญญะได้บรรลุเป็นโสดาบัน ต่อมาพระภิกษุปัญจวัคคีย์ได้บรรลุพระอรหันต์

ระหว่างจำพรรษาแรกทรงโปรดพระยสะ บิดา มารดา ภรรยาเก่า สหายของพระยสะ^{๔๐} ชาวเมืองพาราณสี ๔ คน และสหายนอกเมืองพาราณสีอีก จนมีพระสาวกรวม ๖๐ รูปที่ทรงสั่งสอนด้วยพระองค์เองจนบรรลุพระอรหันต์ผล และตรัสอบรมสั่งสอนวิธีการอื่น ๆ อีกเพื่อให้พระสาวกเหล่านั้นสามารถอบรมสั่งสอนประชาชนต่อไปได้

จากนั้นทรงส่งพระสาวกทั้ง ๖๐ รูปเหล่านั้น ออกไปประกาศพระศาสนา^{๔๑} ส่วนพระองค์เองได้เสด็จไปยังอุรุเวลาเสนานิคม ในระหว่างทางได้โปรดกลุ่มภิกษุวัคคีย์ ๓๐ คน โปรดชฎิล ๓ พี่น้อง พร้อมด้วยบริวาร แล้วเดินทางไปถึงกรุงราชคฤห์โปรดพระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยชาวมคธ จนเกิดดวงตาเห็นธรรมบรรลุเป็นโสดาบัน

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในครั้งพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการเผยแพร่โดยพระองค์ทรงแสดงเองและส่งพระสาวกไปเผยแพร่ทั่วทุกทิศ พระพุทธองค์ทรงถือว่าการประกาศพระพุทธศาสนาเป็นงานหลัก เป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองได้ เป็นงานแรก พระพุทธองค์ทรงดำริและทรงกระทำแม้กระทั่งลมหายใจสุดท้าย^{๔๒} โดยทรงสั่งสอนหลักการที่

^{๓๘} ที.สี. (ไทย) ๕/๕๕๕/๒๔๗.

^{๓๙} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓-๑๗/๒๐-๒๕.

^{๔๐} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๕-๓๑/๓๑-๔๐.

^{๔๑} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๔๒} เฒ่าไม้แห้ง-เฒ่าทารก, ฝากไว้กับกาลเวลา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ตะวันออก, ๒๕๔๖),

เหมาะสมทุกด้าน เพื่อให้การเผยแผ่แก่ประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ หลากหลายประการอันเหมาะสมแก่ผู้ฟัง ตามภูมิหลัง ปัญญาความรู้ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี เมื่อจบการสนทนาจึงมักจะได้รับผลตามความมุ่งหมาย คือ ผู้ฟังได้บรรลุผลผลิตนิพพานบ้าง ได้ดวงตาเห็นธรรมบ้าง เข้าถึงพระรัตนตรัยบ้าง หรือแสดงตนเป็นพุทธมามกะบ้าง แล้วแต่อินทรีย์บารมีของแต่ละบุคคลระยะต่อมาเมื่อพระพุทธองค์และเหล่าสาวกได้ช่วยกันประกาศพระพุทธศาสนาไปอย่างกว้างขวาง

เมื่อมีผู้เลื่อมใสมาขอบวชเป็นจำนวนมาก มีพระพุทธานุญาตให้ภิกษุเหล่านั้น ซึ่งเป็นหัวหน้าให้เป็นอุปัชฌาย์บรรพชาอุปสมบทให้กุลบุตรผู้มีศรัทธาเหล่านั้น โดยการใช้ไตรสรณคมน์^{๔๓} ช่วงนี้ก็ยังไม่วางสังฆเป็นใหญ่ เพราะเพียงแต่มอบงานให้พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่ออกไปประกาศพระพุทธศาสนาในที่ต่าง ๆ ทำหน้าที่อุปสมบทแทนพระองค์ได้ พระองค์เคยประทานอุปสมบทแบบเอหิภิกขุมาก่อน ก็ทรงให้ยกเลิกเป็นอุปสมบทแบบติสรณคมนุปสัมปทา คือการรับไตรสรณคมน์แทน ครั้นกาลต่อมาเกิดกรณีพระราชาขึ้น ความทราบถึงพระพุทธเจ้า จึงมอบพระสารีบุตรเป็นอุปัชฌาย์บวชให้ และเป็นการเริ่มใช้บัญญัติจุดดุดกรรมวาจาเป็นครั้งแรก ทรงยกเลิกการอุปสมบทเดิมทั้งหมด ถือว่าทรงมอบสังฆบวชแทนด้วยบัญญัติจุดดุดกรรม^{๔๔} ส่วนการอุปสมบทแบบติสรณคมนุปสัมปทา ยกให้เป็นการบรรพชาสามเณรแทน^{๔๕} พระพุทธเจ้าได้ทรงวางแผนกำลังคนด้วยธรรมก่อน คือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อให้มีกำลังคนมากขึ้น เมื่อมีกำลังคนมากขึ้นก็ใช้บุคคลที่มีอยู่แล้วขยายงานออกไปอีก และวางแผนเพื่อให้กำลังคนมากขึ้นและสะดวก คือทรงอนุญาตให้มีบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเป็นคณะรับบุคคลเข้าสู่องค์กรไม่จำเป็นต้องพามาขออนุญาตจากพระองค์เองก่อน ซึ่งการสรรหาและคัดเลือกต้องเข้าหลักเกณฑ์และวิธีการที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้

๓.๓.๒ การสรรหาและคัดเลือก การบริหารงานบุคคล พระพุทธองค์ทรงมีวาระมัดระวังเป็นอย่างยิ่งในการรับสมาชิกเข้าสู่องค์กร หรือสถาบันสงฆ์ในยุคแรก ๆ พระองค์คัดเลือกที่เข้าใจตนเอง คืออุปสมบทแก่ผู้ที่ต้องการที่จะอุปสมบทด้วยพระองค์เอง โดยกล่าวคำว่า “เธอจงมาเป็นภิกษุเถิด” แล้วตรัสต่อไปว่า “ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อ

^{๔๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔/๔๒-๔๓.

^{๔๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๕-๗๐/๕๗-๕๘.

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๖๔-๑๖๖.

ทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด”^{๔๖} แต่ต่อมามอบอำนาจให้สงฆ์เป็นผู้จัดการ และได้กำหนดคุณสมบัติของสมาชิกที่จะเข้าใหม่ไว้อย่างเข้มงวดรัดกุม

๑. วิธีการสรรหาและคัดเลือก การสรรหาและคัดเลือกบุคคลเข้าสู่องค์กรของพระพุทธศาสนามีคุณสมบัติที่กำหนดไว้แน่นอน เพื่อให้ได้บุคคลที่มีคุณภาพ ทรงบัญญัติคุณสมบัติของผู้ไม่ควรจะอุปสมบท ๑๑ ประเภท^{๔๗} เช่น คนฆ่ามารดา คนฆ่าบิดา คนฆ่าพระอรหันต์ ภิกษุที่ไปเข้ารีตเดิยริถีย์ และคุณสมบัติไม่ควรอุปสมบทอีก ๒๐ ประเภท^{๔๘} เช่น ไม่มีบาตร ไม่มีจีวร ผู้ขอยืมบาตรเขามาบวช เป็นต้น ผู้ที่จะอุปสมบทนั้นจะต้องเป็นผู้ชายอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ขึ้นไป^{๔๙} ไม่เป็นโรคติดต่อ^{๕๐} ไม่พิการ เช่น จมูกแหว่ง หูแหว่ง มือด้วน^{๕๑} ไม่เป็นคนที่มีชื่อเสียงไม่ดี เช่น เป็นโจร^{๕๒} ไม่เป็นหนี้^{๕๓} เป็นต้น

๒. ขั้นตอนการสรรหาและคัดเลือกบุคคลเข้าสู่องค์กร

เมื่อผ่านการคัดเลือกคุณสมบัติด้านต่าง ๆ แล้ว ต่อไปเป็นขั้นตอนที่จะต้องทำอย่างรอบคอบและถูกระเบียบ คือ อุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม^{๕๔} บุรพกิจ คือกิจอันจะพึงทำเบื้องต้นก่อนแต่อุปสมบทมี ๑๑ ประการ ปฏิบัติตามลำดับ คือ ๑) ให้บรรพชา ๒) ขอนิสัย ๓) ถี้อุปัชฌายะ ๔) ขนานชื่อมครแห่งอุปสัมปทาเปกขะ ๕) บอกนามอุปัชฌายะ ๖) บอกบาตร จีวร ๗) สั่งให้อุปสัมปทาเปกขะไปยืนข้างนอก ห่างจากท้ายหัตถบาตสงฆ์อย่างน้อย ๑๒ ศอก ๘) สมมติภิกษุรูปหนึ่งเป็นผู้ชักซ้อมอุปสัมปทาเปกขะถึงอันตรายิกรรม (เหตุขัดขวางการอุปสมบทเช่นเป็นโรคเรื้อน) โดยภิกษุผู้จะชักซ้อมเป็นผู้สมมติตนเองตามธรรมเนียมที่ใช้กันอยู่หรือผู้อื่นสมมติให้ก็ได้ ๙) เรียกอุปสัมปทาเปกขะเข้ามาในสงฆ์ โดยผู้ชักซ้อมเป็นผู้ขออนุญาต ๑๐) ให้ขออุปสมบท

^{๔๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

^{๔๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕-๑๑๖/๑๓๓-๑๘๐.

^{๔๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑๓-๑๑๘/๑๘๐-๑๘๔.

^{๔๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒๔/๑๕๑.

^{๕๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๕/๑๔๔.

^{๕๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑๕/๑๘๖-๑๘๗.

^{๕๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๑/๑๔๗.

^{๕๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๖/๑๕๐.

^{๕๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๐/๕๘.

อุปสัมปทาเปกขะเป็นผู้ขอเองด้วยความสมัครใจ และ ๑๑) สมมติภิกขุรูปหนึ่งสอบถามอุปสัมปทาเปกขะถึงอันตรายิทธิกรรมในสงฆ์ โดยผู้ถามเป็นผู้สมมติตนเอง

บุรพกิจทั้งหมดนี้ นอกจากบรรพชาหากบพร่องไปข้างท่านไม่นับเป็นวิบัติ ปัจฉิมกิจคือกิจอันจะพึงทำหลังจากเสร็จอุปสมบท ซึ่งเรียกว่า อนุสาสน์ มี ๖ ประการ คือ วัดเงาแดดในทันใด บอกประมาณแห่งฤดู บอกส่วนแห่งวัน บอกสังคีติ บอกนิสสัย ๔ และบอกอภินิหารกิจ ๔ เป็นหน้าที่ของอุปัชฌาย์ ถือเป็นการปฐมนิเทศเบื้องต้น^{๕๕} การบวชนี้ครอบคลุมทั้งการบรรพชาและอุปสมบทด้วย เป็นกระบวนการกลั่นกรองหรือคัดสรรบุคคลเข้าสู่องค์กรสงฆ์ ที่เรียกว่า สังฆะ ซึ่งเป็นองค์กรแบบอย่างสำหรับวิถีชีวิตที่สงบเรียบง่าย มุ่งเน้นการฝึกตนเพื่อความหลุดพ้นและเป็นอิสระจากกิเลส ดังนั้น เริ่มคัดเลือกตั้งแต่ผู้ที่มีคุณสมบัติไม่ควรบรรพชาอุปสมบท แต่คนที่ถูกห้ามบรรพชาแล้ว ก็เป็นอันถูกห้ามอุปสมบทด้วยโดยนัย^{๕๖} ต้องทำให้ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนอันเป็นพระบรมพุทธานุญาตไว้

๓.๓.๓ กระบวนการนำบุคคลเข้าสู่องค์กร เมื่อมีคุณสมบัติครบถ้วนแล้วจะต้องมีผู้รับรองหรือผู้ที่พิจารณาคัดเลือกว่าสมควรจะบวชหรือไม่ นั่นก็คือพระอุปัชฌาย์และสงฆ์ตามที่ทรงกำหนดไว้^{๕๗} คือ ไม่ต่ำกว่า ๑๐ รูปในเขตที่มีพระพอสเพียง และไม่ต่ำกว่า ๕ รูป ในเขตที่มีพระหายาก การอุปสมบทจะสมบูรณ์เมื่อสมบัติ ๔ ประการครบสมบูรณ์ คือ (๑) วัตถุประสงค์คือคุณสมบัติของผู้บรรพชาอุปสมบท (๒) ปรีตสมบัติ หมายถึงสงฆ์ผู้จะรับกุลบุตรให้อุปสมบท ต้องมีจำนวนครบกำหนด คือ ในปัจจุบันประเทศ ๕ รูป เรียกว่า ปญจวรรค และ ในมัธยมประเทศ ๑๐ รูป เรียกว่า ทสวรรค (๓) สีมาสัมบัติ หมายถึงต้องทำในสีมาที่ถูกต้อง และ (๔) กรรมวาจาสมบัติ หมายถึงกรรมวาจาอุปสมบทสวดตั้งญัตติ ๑ ครั้ง สวดอนุสาวนา ๓ ครั้ง^{๕๘} การสวดนั้นต้องให้ถูกต้องตามระเบียบ ดังนั้นกระบวนการนำบุคคลเข้าสู่องค์กรมีดังต่อไปนี้

^{๕๕} พระพรหมมุนี, *หลักสูตรพระอุปัชฌายะ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑-๒๒.

^{๕๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *วินัยมุข (เล่ม ๓) หลักสูตรนักธรรมชั้นเอก*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๓.

^{๕๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๘๘/๒๓๖.

^{๕๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *วินัยมุข (เล่ม ๓) หลักสูตรนักธรรมชั้นเอก*, หน้า ๑๐๔-๑๐๕.

๑. การปฐมนิเทศ การให้ความรู้เบื้องต้นสำหรับสมาชิกใหม่เริ่มขึ้นเมื่อพระอุปัชฌาย์บอกนิสสัย ๔ เป็นปัจจัยเครื่องอยู่ของบรรพชิต ๔ อย่าง คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานเภสัช และบอกอภินิหารกิจ ๔ เป็นกิจอันบรรพชิตไม่ควรทำ ๔ อย่าง ทำแล้วขาดจากความเป็นภิกษุ คือ (๑) เสพเมถุน (๒) ลักขของเขาดั้งแต่ ๕ มาสกขึ้นไป (๓) ฆ่ามนุษย์ (๔) อวดคุณพิเศษ (อุตริมนุสสรรม) ที่ไม่มีในตน^{๕๕} และต่อไปสมาชิกใหม่ต้องไปฝึกฝนปฏิบัติอยู่กับพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ผู้ได้รับมอบหมายจนมีความรู้ความชำนาญ เรียกว่าการฝึกฝนนิสสัยให้เป็นพระภิกษุทั้งกาย วาจา และใจ

๒. การฝึกนิสสัยหรือการฝึกฝนเบื้องต้น เมื่ออุปสมบทแล้วต้องถือนิสสัย ผู้ฉลาดถือนิสสัยอยู่กับอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ ๕ พรรษา ผู้ไม่ฉลาดให้ถือนิสสัยตลอดชีวิต^{๕๖} ซึ่งอุปัชฌาย์หรืออาจารย์มีหน้าที่ให้โอวาทสั่งสอน และดักเตือนแก่ผู้ถือนิสสัย และต้องประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน เพื่อฟังพระปาติโมกข์ตรวจสอบความประพฤติของตัวเองว่าบกพร่องอย่างไรบ้าง และต้องมีอาจารย์วัตร^{๕๗} และอันเตวาสิกวัตร^{๕๘} ด้วยจนกว่าจะพ้นนิสสัย สามารถรักษาตัวเองได้และเป็นผลดีต่อคณะสงฆ์หรือองค์กร คือเป็นผู้ไม่มีสัลลวิบัติในอธิศีล เป็นผู้ไม่มีอาจารย์วัติในอัชฌาจาร เป็นผู้ไม่มีทิฏฐิวิบัติในอดิทิฏฐิ เป็นผู้ไฉนได้ฟังมาก เป็นผู้มีปัญญา และมีพรรษาครบ ๕ หรือมีพรรษาเกิน ๕^{๕๙}

๓. การจัดแบ่งงาน เมื่อพระภิกษุมียายุครบห้าและสามารถพึ่งตนเองได้เรียกว่า พ้นนิสสัยไม่ต้องอาศัยอาจารย์ฝึกฝนปฏิบัติให้แล้ว จึงมีคุณสมบัติด้านวินัย ด้านคุณธรรม และถ้าหากมีความรู้และความสามารถ จะได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ ด้วยการจัดแบ่งงานตามความเหมาะสม ดังนี้ (๑) หน้าที่ งานที่ได้รับมอบหมายย่อมมีหน้าที่ต้องกระทำและรับผิดชอบ เช่น หน้าที่ของอุปัชฌาย์ให้ โอวาท จัดบาตร จีวร บริหาร หากสัททวิหาริกไม่มี ถ้าเป็นไข้ อุปัชฌาย์พึงลุกขึ้นแต่เช้าตรูกลายไม้ชำระพื้น น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ ถ้าข้าวต้มมี พึงล้างภาชนะใส่ข้าวต้มเข้าไปถวาย เมื่อสัททวิหาริกฉันข้าวต้มเสร็จแล้ว พึงถวายน้ำ รับประทานมาถ้อยอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ล้างแล้ว

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๕๗.

^{๕๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๓/๑๕๗.

^{๕๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๗๕/๒๕๖.

^{๕๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๕/๑๑๒.

^{๕๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๔/๑๖๓.

เก็บงำไว้เมื่อสัทธิวิหาริกถูกขึ้นแล้ว พึงยกอาสนะเก็บ ถ้ำที่นั่นรกร พึงกวาด^{๖๔} เป็นต้น (๒) คุณสมบัติ ผู้ที่ได้รับมอบหมายงานต้องมีคุณสมบัติ ๓ ประการ คือ วินัย คุณธรรมและความรู้ความสามารถ เช่น เรานุญาตให้แต่งตั้งภิกษุผู้มีคุณสมบัติ ๕ อย่างเป็นเจ้าหน้าที่รับจีวร คือ ๑. ไม่ล่าเอียงเพราะชอบ ๒. ไม่ล่าเอียงเพราะชัง ๓. ไม่ล่าเอียงเพราะหลง ๔. ไม่ล่าเอียงเพราะกลัว ๕. รู้จักจีวรที่รับไว้ และจีวรที่ยังมิได้รับไว้^{๖๕} (๓) ตำแหน่ง ในองค์กรพุทธศาสนานั้นมีการจัดตั้งตำแหน่งขึ้นตามความเหมาะสม เช่น อุปัชฌาย์^{๖๖} อาจารย์^{๖๗} เจ้าหน้าที่รับจีวร^{๖๘} เจ้าหน้าที่รักษาผ้าในเรือนคลัง^{๖๙} เจ้าหน้าที่เรือนคลัง^{๗๐} เจ้าหน้าที่แจกจีวร^{๗๑} เจ้าหน้าที่แจกเสนาสนะ^{๗๒} เจ้าหน้าที่ผู้แจกภัตร^{๗๓}

การจัดแบ่งงานถือเป็นการมอบอำนาจหน้าที่ให้ปฏิบัติ ในทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในการบริหารคณะสงฆ์ ได้มีวิธีการมอบอำนาจหน้าที่มาตั้งแต่สมัยพุทธกาล คือ สมัยที่พระพุทธเจ้าทรงประทานอนุญาตให้คณะสงฆ์มีอำนาจในการคัดเลือกสมาชิกเข้าหมู่เอง เพราะในยุคเริ่มต้นพระองค์เป็นผู้รับหรืออุปสมบทให้แก่เพียงพระองค์เดียว ต่อมาเมื่อมีคนเลื่อมใสศรัทธามากขึ้น ศาสนาได้แผ่ขยายกว้างออกไป พระองค์จึงมอบอำนาจไว้แก่คณะสงฆ์เพื่อความสะดวกในการปกครองและการเผยแผ่พระศาสนา และในการกระทำกิจต่าง ๆ ของคณะสงฆ์โดยรวม

๔. วิธีการจัดแบ่งงาน วิธีการจัดแบ่งงาน ประกอบด้วย การรับมอบงานจากสงฆ์ และลักษณะการแบ่งงาน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้ (๑) การรับมอบงานจากสงฆ์ สงฆ์จะมีการมอบอำนาจให้แก่ภิกษุสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งขึ้นมาทำการแทนสงฆ์ เช่น ในคราวสังคายนาพระวินัยก็ใช้วิธีการมอบอำนาจให้แก่ภิกษุให้ระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้น การมอบอำนาจให้พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งกระทำหน้าที่ใด ๆ สงฆ์จะใช้วิธีการสวดสมมติ โดยอาศัยความยินยอมพร้อมใจของภิกษุสงฆ์ที่ร่วม

^{๖๔} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๗/๘๘-๘๙.

^{๖๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๒/๒๐๓.

^{๖๖} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๔/๑๒๓-๑๒๔.

^{๖๗} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๘/๑๐๗.

^{๖๘} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๒/๒๐๓.

^{๖๙} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๓/๒๐๕.

^{๗๐} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๓/๒๐๖.

^{๗๑} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๓/๒๐๗.

^{๗๒} คุรยละเอียดใน วิ.ญ. (ไทย) ๗/๓๑๗/๑๓๕.

^{๗๓} คุรยละเอียดใน วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๖๓/๖๖๒.

ประชุมกันทั้งหมดว่าจะมอบอำนาจในการทำกิจนั้น ๆ แก่ภิกษุสงฆ์รูปใด ถ้าหากมีภิกษุรูปใดเห็นว่าไม่เหมาะสมก็สามารถที่จะคัดค้านท้วงติงได้^{๗๔} ภิกษุผู้ที่ได้รับมอบอำนาจแล้วก็มีสิทธิหน้าที่ เช่น ในการแจกภัตตาหาร หากท่านปฏิบัติหน้าที่โดยชอบ คืออยู่ในองค์ประกอบของภคตฤเทศก์^{๗๕} ๕ ประการ คือ ไม่มีความลำเอียง ถ้าท่านปฏิบัติหน้าที่ภายใต้องค์ประกอบนี้ ใคร ๆ ก็ไม่สามารถที่จะตำหนิติเตียนการปฏิบัติหน้าที่ของท่านได้ ถึงแม้ผู้ที่ได้รับแจกจะรู้สึกไม่พอใจแต่ก็ต้องยอมรับ เพราะท่านเป็นผู้ได้รับมอบอำนาจมาจากสงฆ์ ถ้าภิกษุรูปใดขึ้นติเตียนจะต้องมีโทษ ดังบัญญัติไว้ใน สหธรรมิกวรรค ที่ ๘ สิกขาบทที่ ๘ ว่า “อนึ่ง ภิกษุใดให้ฉันทะเพื่อกรรมอันเป็นธรรมแล้วถึงธรรม คือการบ่นว่าในภายหลัง เป็นปาจิตติย”^{๗๖} ดังนั้นการได้รับมอบอำนาจถือว่าได้รับตำแหน่งไปพร้อมกัน จึงเป็นปัจจัยของการเกิดอำนาจที่มีความชอบธรรม และผู้ที่ได้รับมอบอำนาจนั้นสามารถใช้อำนาจได้อย่างเต็มที่ แต่ต้องอยู่ในขอบเขตของอำนาจหรือตำแหน่งหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย หรือได้รับการแต่งตั้งอีกด้วย

ตัวอย่างที่พระวินัยบัญญัติมอบอำนาจให้แก่สงฆ์ในการทำกิจต่าง ๆ จะเห็นได้ชัดในจัมเปยขันธะที่กำหนดให้สงฆ์มีอำนาจแตกต่างกันออกไป ตามจำนวนของสงฆ์ คือ (๑) สงฆ์ ๔ รูป สามารถทำกรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้นกรรม ๓ อย่าง คือ อุปสมบท ปวารณา อภิกขณ (๒) สงฆ์ ๕ รูป สามารถทำกรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้นกรรม ๒ อย่าง คือ อุปสมบทในมัชฌิมชนบท อภิกขณ (๓) สงฆ์ ๑๐ รูป สามารถทำกรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้นอภิกขณอย่างเดียว (๔) สงฆ์ ๒๐ รูป เข้ากรรมได้ทุกอย่าง (๕) สงฆ์ มากกว่า ๒๐ รูป เข้ากรรมได้ทุกอย่าง^{๗๗} จำนวนสงฆ์ที่มีความแตกต่างกันก็มีอำนาจแตกต่างกันออกไปด้วย สงฆ์ ๔ รูป จะมาทำกิจที่พระวินัยบัญญัติให้สงฆ์ ๒๐ รูปกระทำ เช่น สวดอภิกขณ ก็ไม่สามารถทำได้เพราะไม่ถูกต้องหลักพระวินัยและไม่มีอำนาจที่จะทำเช่นนั้นได้ แต่ถ้าสงฆ์ ๒๐ รูป มากระทำกิจสำหรับสงฆ์ ๔ รูปสามารถที่จะกระทำได้ เพราะ พระวินัยบัญญัติให้อำนาจไว้ (๒) ลักษณะการแบ่งงาน พระวินัยเป็นปัจจัยของการเกิดมีอำนาจที่ชอบธรรมประการหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงมีพุทธวิธีในการจัดแบ่งงาน พิจารณาได้ ๓

^{๗๔} วิ.ญ. (ไทย) ๗/๓๒๖/๑๕๕.

^{๗๕} วิ.ญ. (ไทย) ๗/๓๒๖/๑๕๕.

^{๗๖} คณะกรรมการแผนกค้ำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, ภิกษุปาฏิโมกข์ บาลี-แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๕๓.

^{๗๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๘๘/๒๗๖.

ลักษณะ คือ (๑) ลักษณะที่เป็นงานหลัก คืองานที่มีการดำเนินการอยู่ประจำในองค์กรคณะสงฆ์ แยกได้เป็น ๔ ประเภท คือ ก) งานทางด้านการปกครอง^{๗๘} ข) งานด้านการให้การศึกษา^{๗๙} ค) งานด้านการเผยแผ่พุทธศาสนา^{๘๐} ง) งานด้านสาธารณูปการ^{๘๑} (๒) ลักษณะงานที่จัดเป็นแผนก^{๘๒} เมื่อพิจารณาเห็นว่ามิจิจกรรมที่เหมือนกันก็จัดไว้ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ของงาน เช่น การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการแทนสงฆ์ ให้เป็นผู้มีหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่สงฆ์จะเห็นสมควรด้วยกิจนั้น ๆ การแต่งตั้งผู้ทำการแทนสงฆ์ คือการมีมติร่วมกันหรือการยอมรับร่วมกัน โดยการประชุมสงฆ์ ตกลงมอบหมายแต่งตั้งให้ทำกิจ หรือเป็นเจ้าหน้าที่ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง^{๘๓} โดยเป็นการแบ่งงานตามกิจที่มีขึ้นในสงฆ์ ด้วยการมอบหมายงานแก่บุคคลที่เห็นว่า มีคุณสมบัติเหมาะสม พระภิกษุรูปเดียว แต่เป็นผู้มีความรู้ความสามารถอาจได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่หลาย ๆ อย่างพร้อมกันก็ได้ นอกจากนั้นจะเห็นได้ว่าประเภทของผู้ทำการแทน การแต่งตั้งพระภิกษุเพื่อทำหน้าที่แทนสงฆ์ นั้น พระพุทธองค์ได้วางหลักโดยการที่กำหนดคุณสมบัติไว้แตกต่างกันตามแต่ละตำแหน่ง โดยหลักกว้าง ๆ ก็จะต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติเว้นจากอคติ ๔ และเป็นผู้ฉลาดและรู้จักสิ่งนั้น ๆ เป็นอย่างดี (๓) ลักษณะงานที่ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะด้าน เพื่อเป็นการจัดแบ่งงานให้สมาชิกในองค์กรได้ปฏิบัติงานโดยพิจารณาถึงความถนัดและความสามารถส่วนบุคคลเป็นหลักซึ่งตรงกับลักษณะงานในตำแหน่งเอตทัคคะ^{๘๔} ที่พระพุทธองค์แต่งตั้งให้แก่พระสาวก เป็นการเฉพาะ

๕. วิธีการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง การมอบหมายหน้าที่ โดยเริ่มจากที่พระพุทธองค์ส่งพระสาวกออกประกาศเผยแผ่พระศาสนา ปราภภูมิกุลบุตรที่ต้องการบวชด้วยจำนวนมาก และเมื่อมีผู้ต้องการจะบวช ดังนั้นพระพุทธองค์ทรงประทานอนุญาตให้พระสาวกเป็นพระอุปัชฌาย์บวชกุลบุตรที่มีศรัทธาในท้องถิ่นชนบทนั้น ๆ ได้ โดยไม่ต้องนำมาเฝ้าพระพุทธองค์ (๑) การมอบหน้าที่ด้วยการให้ตำแหน่ง เพราะสถานะของผู้ดำรงตำแหน่งนั้นช่วยให้มีการกระทำ และเป็น

^{๗๘} วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓-๑๔.

^{๗๙} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๔-๖๕/๖๕-๑๑๖.

^{๘๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๘๑} วิ.ฐ. (ไทย) ๓/๒๕๔/๕๐.

^{๘๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข (เล่ม ๓) หลักสูตรนักรมชั้นเอก, หน้า ๕๓ - ๖๒.

^{๘๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๐๑.

^{๘๔} อ.จ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๘๘-๒๓๔/๒๕.

ยอมรับร่วมกันในขอบเขตของงานนั้น การมอบหน้าที่เป็นการมอบหมายงานหรือการบริหารในการตัดสินใจภายในขอบเขต ซึ่งเป็นบ่อเกิดของอำนาจตามมา ในการพิจารณาความดีความชอบหรือลงโทษผู้ได้บังคับบัญชา การมอบหน้าที่ในลักษณะนี้ คือการได้รับแต่งตั้งโดยเมื่อสงฆ์จะมอบหน้าที่ให้พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นผู้กระทำหน้าที่แทนสงฆ์ จะใช้วิธีการสวดแต่งตั้งภิกษุรับงานโดยการสอบถามความพอใจภิกษุที่เข้าร่วมประชุม และมีการกำหนดคุณสมบัติรูปใดเห็นว่าไม่เหมาะสมก็สามารถคัดค้านทั่วถึงได้^{๔๕} เมื่อได้รับมอบตำแหน่งหน้าที่แล้วหากมีกลุ่มหรือบุคคลต้องการที่จะย้ายยอมไม่สมควรและไม่สามารถทำได้ เช่น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ย้ายเจ้าหน้าที่รักษาเรือนคลัง ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ รับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นเจ้าหน้าที่เรือนคลังไม่ควรให้ย้าย ภิกษุใดให้ย้าย ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๔๖} (๒) การสร้างพันธะต่อหน้าที่ ที่เรียกว่าความรับผิดชอบ จะเห็นได้ว่าการที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่มีคุณสมบัติเหมาะสม เป็นพระอุปัชฌาย์ให้การบวชกุลบุตร เพื่อไม่ให้เป็นปัญหาในการปกครอง จึงให้ภิกษุถือพระอุปัชฌาย์ โดยที่อุปัชฌาย์และสัทธวิหริกพึงปฏิบัติต่อกันเมื่อบวชให้กุลบุตรแล้วควรติดตามให้การอบรมพร่ำสอน ตลอดจนให้การอนุเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ อย่างสม่ำเสมอ ขณะเดียวกันภิกษุที่เป็นสัทธวิหริก ก็จะต้องแสดงความกระตือรือร้นที่จะปรนนิบัติรับใช้ด้วยความเคารพเต็มใจ และทรงอนุญาตให้พระอุปัชฌาย์มีอำนาจทำการประณาม หรือดำเนินคดีกับภิกษุที่เป็นสัทธวิหริกของตนที่ประพฤติไม่เหมาะสม ๕ ประการ กล่าวคือ ไม่มีความรักใคร่ ไม่เลื่อมใส ไม่มีความทะนุถนอม ไม่มีความเคารพ และไม่หวังดีต่อพระอุปัชฌาย์โดยอยู่บนพื้นฐานของความปรารถดีต่อกัน ทั้งนี้เพราะพระอุปัชฌาย์เปรียบเหมือนเป็นบิดาบังเกิดเกล้า ที่ให้กำเนิดแก่บุตรผู้เป็นสัทธวิหริก การอบรมพร่ำสอนให้บุตรได้ประพฤติดี จึงเป็นภาระเบื้องต้นของผู้เป็นบิดามารดาที่จะควรมีสัญญานึก^{๔๗} หน้าที่จึงมีส่วนสัมพันธ์กับความรับผิดชอบ

ดังที่กล่าวมาข้างต้น กล่าวโดยสรุปได้ว่า การได้มาซึ่งบุคคลเข้าสู่องค์กรพุทธศาสนาได้ดังนี้ คือ (๑) การประกาศรับสมัคร (๒) การคัดเลือก โดยมีการกำหนดคุณสมบัติไว้อย่างแน่นอน (๓) การเตรียมความพร้อมของบุคคล คือให้บรรพชา ขอนิสัย ถืออุปัชฌายะ ขานชื่อนครแห่งอุปสัมปทา

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๓๔/๒๐๖.

^{๔๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๓๔/๒๐๖.

^{๔๗} แสวง อุคมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๕.

เปกษะ บอคนามอุปัชฌายะ และบอกบาตร จีวร (๔) การสัมภาสณ์ (๕) ความเห็นชอบจากสงฆ์ (๖) การฝึกหัดนิสัยปฏิบัติจนครบ ๕ ปี จึงจะถือว่าผ่านการขั้นตอนการฝึกอบรมที่จะคุ้มครองตนเองได้ (๗) สมควรได้รับสิทธิพิเศษ เช่น ไม่ต้องถือนิสสัยกับอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ เป็นต้น และการจัดแบ่งงาน ต้องกระทำให้เหมาะสม คือ หน้าที่ คุณสมบัติ ตำแหน่ง ซึ่งต้องได้รับมอบอำนาจจากคณะสงฆ์ แต่มีการกำหนดจำนวนบุคคล(สงฆ์) เพื่อกระทำได้เฉพาะเรื่องเท่านั้น งานในพระพุทธศาสนา มี ๓ ลักษณะ คือ งานหลัก ประกอบด้วย งานด้านการปกครอง งานด้านการศึกษา งานเผยแผ่ งานสาธารณูปการ งานที่จัดเป็นแผนก และงานอาศัยความชำนาญพิเศษเฉพาะด้าน และการมอบอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ โดยการให้ตำแหน่งและสร้างพันธต่อหน้าที่ ทั้งนี้บุคคลจำเป็นต้องพัฒนาอยู่เสมอจึงจะมีประสิทธิภาพ รายละเอียดการพัฒนามนุคคลปรากฏในหัวข้อต่อไป

๓.๔ การพัฒนามนุคคล

การพัฒนามนุคคลผู้บริหารจะต้องรู้จักหรือมีความรอบรู้เกี่ยวกับคนร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ก่อน ว่าใครมีความสามารถในด้านใดเพื่อจะใช้คนให้เหมาะกับงาน นอกจากนั้นต้องรู้จักความแตกต่างเพื่อที่จะพัฒนาได้เหมาะสมกับบุคคลด้วย ต่อไปนี้เป็นกรอบอธิบายหลักการ ความมุ่งหมาย การฝึกอบรม และอุปสรรคของการพัฒนามนุคคล มีรายละเอียดดังนี้

๓.๔.๑ หลักการการพัฒนามนุคคล พุทธวิธีการพัฒนามนุคคลเกี่ยวกับการบริหารองค์กรที่เป็นหลักใหญ่ คือ โอวาทปาติโมกข์ หมายถึง คำสอนที่เป็นหลักการสำคัญในการบริหารองค์กรพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระอรหันต์เพื่อให้ใช้เป็นหลักการในการดำเนินงานต่อไป ในโอวาทปาติโมกข์นี้ มีการกำหนดให้นิพพานหรือความหลุดพ้นทุกข์เป็นเป้าหมายสูงสุดในการปฏิบัติธรรม

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงก่อตั้งองค์กรคณะสงฆ์แรก ๆ ยังไม่ได้บัญญัติพระวินัยทั้งที่เป็นปาติโมกข์ และอภิธมาจาร พระภิกษุเมื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาก็ถือปฏิบัติตามรูปแบบที่เป็นธรรมเนียมของพระพุทธเจ้า ว่าด้วยหลักการที่เป็นทั้งคำสั่งและคำสอนรวมอยู่ด้วยกัน ซึ่งจัดเป็นจารีตศีล เรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์ มีใจความว่า “การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว”^{๘๘} นี่คือการสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ความอดทนคือ

^{๘๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๕๐.

ความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ถือว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ถือว่าเป็นสมณะ การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น ความสำรวมในปาติโมกข์ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด การประกอบความเพียรในอธิจิต นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย^{๘๙} จึงกล่าวได้ว่า หลักการทั่วไปของการพัฒนาบุคคล คือ การฝึกฝนพัฒนาตนเองเสมอ ด้วยการละชั่วทุกอย่าง สร้างความดีทุกชนิด และทำจิตใจให้บริสุทธิ์

การพัฒนาบุคคลต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ขององค์กรเป็นสำคัญ ดังนั้นในองค์กรพระพุทธศาสนาจึงมีการพัฒนาบุคคลแบ่งออกเป็น ๔ ด้าน ดังนี้ (๑) ด้านพัฒนากาย เช่น ห้ามดื่มสุราและเมรัย^{๙๐} การอนุญาตให้ใช้ยา^{๙๑}รักษาสุขภาพ ให้มีเสขิยะ^{๙๒} คือว่าด้วยและมรรยาทที่เหมาะสม ความเหมาะสมแก่สมณเพศ เช่น มารยาทการฉันอาหาร มารยาทการแสดงธรรม การนุ่งห่มให้เรียบร้อย มารยาทการเดิน การนั่ง การมอง เป็นต้น ห้ามเหยียบผ้าขาว^{๙๓} ล้วนเป็นการพัฒนากาย ภายนอกให้สวยงาม ดูน่าเลื่อมใส (๒) ด้านพัฒนากายและวาจา เมื่อพัฒนากายแล้วต่อมาก็พัฒนา วาจาซึ่งเกี่ยวเนื่องกับกาย เครื่องมือที่จะพัฒนากายและวาจาที่พระพุทธเจ้าได้ให้บุคคลในองค์กรทุกคนปฏิบัติตามนั้นคือศีล สำหรับภิกษุสงฆ์ทรงให้ปฏิบัติตามศีลของภิกษุ เช่น ข้อบัญญัติในวินัยปิฎก หมวดมุตสาทาบรรค^{๙๔} ว่าห้ามพูดปด ห้ามคำ ห้ามพูดส่อเสียด ห้ามพูดเกี้ยวหญิง^{๙๕} ในพระสูตรมีข้อธรรมเพื่อการพัฒนากายและวาจา คือ ผู้ประพฤติกายสุจริต วาจสุจริต มโนสุจริต มีความเห็นชอบและชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ เพราะการชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๙๖} (๓) ด้านพัฒนาจิต การพัฒนาจิตเป็นหนึ่งในกระบวนการพัฒนาชีวิตเพื่อไปสู่การหลุดพ้นจากปัญหา คืออริสัจสี่สิกขา(สิกขา คือศีล

^{๘๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๕๐.

^{๙๐} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๒๖/๔๖๒.

^{๙๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๐/๔๓.

^{๙๒} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๓๖/๖๔๕.

^{๙๓} วิ.จู. (ไทย) ๓/๒๖๘/๕๒.

^{๙๔} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๒/๑๕๕.

^{๙๕} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๘๔/๓๑๖.

^{๙๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๖/๑๐๐.

อันยัง) อธิจิตตสิกขา(สิกขาคือจิตอันยัง) และอธิปัญญาสิกขา (สิกขาคือปัญญาอันยัง)^{๕๗} การสมาทานอธิศีลสิกขา สิกขาคือศีลอันยัง) ๒. การสมาทานอธิจิตตสิกขา (สิกขาคือจิตอันยัง) ๓. การสมาทานอธิปัญญาสิกขา (สิกขาคือปัญญาอันยัง) กิจที่สมณะควรทำเป็นของสมณะ ๓ ประการ^{๕๘} และ (๔) ด้านพัฒนาปัญญา พระพุทธองค์ตรัสว่า เมื่อใดอริยสาวกรู้ชัดความเกิดและความดับไปแห่งโลกตามความเป็นจริงอย่างนี้ เมื่อนั้น อริยสาวกรู้ เราเรียกว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยทิฐิบ้าง ผู้ถึงพร้อมด้วยทศนะบ้าง ผู้ถึงสัทธรรมนี้บ้าง เห็นสัทธรรมนี้บ้าง ประกอบด้วยญาณอันเป็นเสขะบ้าง ประกอบด้วยวิชชาอันเป็นเสขะบ้าง บรรลุกระแสแห่งธรรมบ้าง เป็นพระอริยะมีปัญญาเพิกถอนกิเลสบ้าง ดำรงอยู่ใกล้ประตอมตนิพพานบ้าง^{๕๙}

๓.๔.๒ วิธีการฝึกอบรมบุคคล การฝึกอบรมบุคคลในองค์การของพระพุทธศาสนา สามารถจำแนกได้หลายประเภท แต่ที่เป็นหลักใหญ่คือหลักไตรสิกขา มีรายละเอียด ดังนี้

การฝึกอบรมตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เริ่มที่หลักการของการศึกษา เพราะการภาวนาหรือการพัฒนานั้น แท้ที่จริงก็คือสิ่งเดียวกันกับการศึกษา หรือสิกขา สิ่งที่ต้องศึกษา หรือสิ่งที่ต้องพัฒนา แยกออกไปเป็น ๓ ด้านใหญ่ ๆ โดยสอดคล้องกับองค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มี ๓ ด้าน คือพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เรียกว่า ไตรสิกขา^{๖๐} ถือเป็นหลักการหรือหัวใจของการพัฒนามนุษย์ที่เดียว ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้

การที่จะได้เข้าสู่การปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา อาจเกิดจากการพึงธรรมของพระพุทธเจ้า ดังนั้นการพึงจึงเป็นเบื้องต้นในการนำเข้าสู่การพัฒนามนุษย์ได้ บุคคลที่พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงธรรมโปรด จัดเป็นจำพวกใหญ่ ๆ ๒ จำพวก พวกแรกคือพวกที่พระพุทธเจ้าบำเพ็ญพุทธกิจประจำวัน โดยก่อนรุ่งสางจะทรงตรวจดูสัตว์โลกที่สามารถจะบรรลุธรรมได้ก็จะเสด็จไปโปรดในวันนั้น เพื่อมิให้เขาเสียโอกาส ดังเช่นเสด็จไปโปรดมัญญูณทลิตี เสด็จไปโปรดธิดาของช่างหูก เป็นต้น ส่วนที่ทรงบำเพ็ญ “พุทธกิจรายวัน” นั้นมีมาก ทั้งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา จะ

^{๕๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๓/๒๓๒๒.

^{๕๘} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๘-๓๐๙.

^{๕๙} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๕๐/๕๘.

^{๖๐} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๘๓/๓๐๙.

ทรงแสดงธรรมไปตามพื้นความรู้ความสามารถหรืออรรถาธิบายของเขา เช่น วาเสฏฐะและภราทวาชะ ไปกขรสถปิพราหมณ์^{๑๐๑} พระเจ้าอชาตศัตรู และพระพุทธรูปคาสุทโธทนะ เป็นต้น

การที่จะทำให้ห้วงค์กรมีความมั่นคงจำเป็นจะต้องมีการแสดงวิสัยทัศน์และข้อปฏิบัติ เพื่อให้ห้วงค์กรก้าวไปข้างหน้าอย่างมั่นคง การคำนึงถึงอรรถาธิบายของบุคคลก่อนแสดงธรรมโปรดก็เพื่อให้ตรงเป้าหมาย ไม่เสียเวลาเปล่าให้เขาได้รับประโยชน์เต็มที่ กล่าวคือ ถ้าผู้สวดฟังธรรมนั้น กล่าวชื่นชมธรรมเทศนาในตอนจบว่า “ประกาศธรรมแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคล หงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดโดยตั้งใจว่า คนมีตา ดิฉันมองเห็นรูปได้”^{๑๐๒} ก็เป็นอันว่าการแสดงธรรมแก่บุคคลนั้นสัมฤทธิ์ผล หลักเทศนาวิธี เพื่อสื่อสารการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ ชี้แจงให้เห็นชัด ชักชวนให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมกถา^{๑๐๓} เมื่อบุคคลได้ฟังธรรม จนยอมรับในพระพุทธศาสนาแล้วก็เป็นเหตุให้ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาง่ายขึ้น มีหลักการดังต่อไปนี้

๑) ศีล คือ การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรม ทางกาย และ วาจา ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องมีผลดี สิ่งแวดล้อมที่เราเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ มี ๒ ประเภท คือ สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ เพื่อนมนุษย์ (ในความหมายเดิมทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งสัตว์อื่นทั้งหลายทั้งปวงด้วย)

๒) สมาธิ หมายถึง การฝึกพัฒนาในด้านจิตใจ มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะจิตใจเป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนา และเป็นไปตามเจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้นแล้ว ก็จะควบคุมดูแลและนำพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามด้วย แม้ความสุขความทุกข์ในที่สุดก็อยู่ที่ใจ ยิ่งกว่านั้น ปัญญาจะเจริญงอกงามได้ ต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็งสู้ปัญหา เอาใจใส่ มีความเพียรพยายามที่จะคิดค้นไม่ทอดทิ้ง ยิ่งเรื่องที่คิดหรือพิจารณานั้นยาก หรือละเอียดลึกซึ้ง ก็ยิ่งต้องมีจิตใจที่สงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่านไม่พลุ่งพล่านกระวนกระวาย คือ ต้องมีสมาธิจึงจะคิดได้ชัดเจน เจาะลึก ทะลุได้ และมองเห็นทั่วตลอด จิตที่ฝึกดีแล้ว จึงเป็นฐานที่จะให้ปัญญาทำงานและพัฒนาอย่างได้ผล

^{๑๐๑} ที.สี. (ไทย) ๕/๒๕๒/๑๐๗.

^{๑๐๒} ที.สี. (ไทย) ๕/๒๕๕/๑๑๐.

^{๑๐๓} ที.สี. (ไทย) ๕/๓๒๒/๑๒๔.

๓) ปัญหา หมายถึงการพัฒนาปัญหา ซึ่งมีความสำคัญสูงสุดเพราะปัญหาเป็นแนวทาง และควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด คนเราจะมีพฤติกรรมอะไร อย่างไร และแค่นั้น ก็อยู่ที่ว่าจะมี ปัญหาขึ้นหรือบอกทางให้เท่าใด และปัญหาเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจ ให้ทางออกแก่จิตใจ เช่น เมื่อจิตใจอึดอัดมีปัญหาคิดตันอยู่ พอเกิดปัญหารู้ว่าจะทำอย่างไร จิตใจก็โล่งเป็นอิสระได้ การ พัฒนาปัญหาเป็นเรื่องกว้างขวางแยกออกไปได้หลายด้านและมีหลายขั้นตอนระดับ เช่น (ก) เป็น ปัญหาที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จ ความรู้ความเข้าใจในข้อมูล รวมทั้งศิลปวิทยาการต่าง ๆ เข้าถึงเนื้อหาความหมายถูกต้องชัดเจน การเรียนรู้ถูกต้องตาม ความเป็นจริง โยงเข้ามาประสานเป็นภาพองค์รวมทั้งชัดเจน หรือโยงออกไปสู่ความหยั่งรู้หยั่ง เห็นใหม่ ๆ ได้ (ข) ปัญหาที่ช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ความรู้เข้าใจในระบบ ความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย และ (ค) ปัญหาที่ช่วยให้ บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม ความเข้าใจเข้าถึงเท่าทันความจริงของสังขารคือโลกและชีวิต ที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎธรรมชาติ จนสามารถวางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ทำ จิตใจให้หลุดพ้น เป็นอิสระได้โดยสมบูรณ์^{๑๑๔}

สรุปได้ว่า วิธีการฝึกอบรมบุคคล คือ การฝึกอบรมด้วยหลักไตรสิกขา และส่วนที่ ส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ การฟังธรรม และผู้บริหารองค์กรคือพระพุทธเจ้า นั้นเองที่ก่อให้เกิดการฝึกอบรมตนอย่างเต็มที่และเต็มความสามารถของบุคคลด้วยความเต็มใจ

๓.๔.๓ อุปสรรคของการพัฒนาบุคคล เมื่อมีปัญหาหรือมีความขัดแย้งอย่างใดอย่าง หนึ่งเกิดขึ้นในองค์กร ทุกฝ่ายที่มีส่วนรับผิดชอบจะต้องรีบดำเนินการแก้ไขปัญหานั้น ๆ อย่าง เร่งด่วน เพื่อไม่ให้เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติพหุภารกิจร่วมกัน ทั้งนี้เพราะเมื่อเกิดความขัดแย้ง อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น ย่อมไม่ผาสุกของภิกษุและหมู่สงฆ์ ทำให้องค์กรหรือหมู่สงฆ์แตกแยกเป็น ผักฝ้าย หรือก่อให้เกิดความไม่เลื่อมใสศรัทธาต่อประชาชนที่เป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ และเป็นสาเหตุ ของการเสื่อมของพระศาสนา

^{๑๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๕), หน้า ๖๗.

การอยู่ร่วมกันอย่างเป็นระบบระเบียบขององค์กรในพระพุทธศาสนาพระพุทธองค์ทรงวางหลักการของพระธรรมวินัย กล่าวคือ “ศีล”^{๑๐๕} ย่อมนำมาซึ่งบรรทัดฐานในการอยู่ร่วมกันมีการปฏิบัติต่อกันอย่างมีแบบแผน และธรรมย่อมน้อมนำจิตใจให้มีความสามัคคี รวมจิตรวมความคิดมุ่งตรงต่ออุดมมุ่งหมายอันเดียวกัน การดำรงอยู่และการปฏิบัติกิจการต่าง ๆ ในองค์กรให้เป็นไปอย่างถูกต้องและเรียบร้อยดีงาม อุปสรรคการพัฒนาบุคคล มีดังต่อไปนี้ (๑) บุคคลเอง คือ ไม่เป็นบัณฑิต กล่าวคือ คนพาลมีภัย บัณฑิตไม่มีภัย คนพาลมีอุปัทวะ บัณฑิตไม่มีอุปัทวะ คนพาลมีอุปสรรค บัณฑิตไม่มีอุปสรรค ภัยไม่มีจากบัณฑิต อุปัทวะไม่มีจากบัณฑิต อุปสรรคไม่มีจากบัณฑิต^{๑๐๖} ลักษณะของคนพาล^{๑๐๗} คือ ฆ่าสัตว์ ถูเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ และพูดเท็จและลักษณะของบัณฑิต^{๑๐๘} คือบัณฑิตผู้สมบูรณ์ด้วยศีล เป็นคนละเอียดและมีไหวพริบ มีความประพฤติเจียมตน ไม่แข็งกระด้าง ย่อมได้ยศ (๒) มีเครื่องกัน ประกอบด้วย ๑) เป็นผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้มีกรรมเป็นเครื่องกัน ๒) เป็นผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้มีกิเลสเป็นเครื่องกัน ๓) เป็นผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้มีวิบากเป็นเครื่องกัน ๔) เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๕) เป็นผู้ไม่มีฉันทะ ๖) เป็นผู้ที่มีปัญญาทึบ^{๑๐๙} บุคคลประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้ แม้ฟังสัทธรรมอยู่ก็ไม่อาจก้าวลงสู่กุศลธรรมทั้งหลายได้ และมีนิर्वรณ^{๑๑๐} เป็นสิ่งกันจิตอยู่^{๑๑๑} ดังนั้น กิเลสเครื่องกันจิตคือความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ในกามทั้งหลาย^{๑๑๒} แต่กระแสนเหล่านี้ในโลก สติเป็นเครื่องกันกระแสนเหล่านั้นได้ เรากล่าวธรรมเครื่องป้องกันกระแสนทั้งหลาย ปัญญาปิดกั้นกระแสนเหล่านั้นได้^{๑๑๓}

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า องค์กรพระพุทธศาสนามีวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนาบุคคล โดยเฉพาะ แต่จะเป็นอุปสรรคหรือไม่ขึ้นอยู่กับตัวบุคคลเองว่าพอใจในการพัฒนาตนเอง มองเห็น

^{๑๐๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๔๘ – ๔๔๙.

^{๑๐๖} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๑/๑๔๐.

^{๑๐๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๓/๑๔๑.

^{๑๐๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๓/๒๑๓.

^{๑๐๙} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๒/๘๖/๖๑๐-๖๑๑.

^{๑๑๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๓๑.

^{๑๑๑} จ.ม. (ไทย) ๒๕/๑/๒.

^{๑๑๒} จ.จ. (ไทย) ๓๐/๖๐/๑๒.

ประโยชน์ มีความเชื่อในเรื่องการพัฒนาตนเอง หรือมีอุปสรรค ปัญหาส่วนตัวหรือไม่ที่จะมาขึ้น
ให้บุคคลไม่ยอมพัฒนาตนเอง เมื่อพัฒนาบุคคลแล้วก็ต้องบำรุงรักษามบุคคลให้ดีด้วย

๓.๕ การบำรุงรักษามบุคคล

ความเป็นคนดีมีศีลธรรมเป็นจุดหมายทั้งของมนุษย์และองค์กร ศีลธรรมเองก็เป็นหลัก
ในการพัฒนาตั้งแต่ต้น คือ การพัฒนาวัตถุก็ต้องพัฒนาโดยถูกต้องชอบธรรม องค์กรจะต้องให้
การศึกษาอบรมคนให้เป็นคนดี และให้ยึดเอาความดีเป็นจุดหมายของชีวิต การส่งเสริมขององค์กร
ด้วยการศึกษาที่ดี กฎหมายหรือระเบียบประเพณีของสังคมเพื่อให้ประชาชนเข้าใจจุดหมายและ
วิธีการดำเนินชีวิตดังกล่าวก็ดี เป็นหน้าที่ขององค์กร การประโยชน์ของการบำรุงรักษามบุคคล คือผล
ที่จะเกิดขึ้นกับองค์กร บุคคล และสังคม มีรายละเอียด ดังนี้

เมื่อบุคคลสามารถปฏิบัติได้ตามพระธรรมวินัยซึ่งมีวัตถุประสงค์การบัญญัติพระวินัย
ของพระพุทธองค์^{๓๓} ย่อมก่อให้เกิดบรรลุลผล โดยแบ่งออกเป็น ๓ ประการคือ (๑) ผลที่เกิดกับ
องค์กร เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ เพื่อข่มบุคคลผู้เกียติยา เพื่อ
ความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่ไม่เลื่อมใสแล้ว เพื่อ
ความตั้งมั่นแห่งศีลธรรม และ เพื่อเอื้อเฟื้อวินัย (๒) ผลที่เกิดกับบุคคลในองค์กร เพื่อความอยู่
ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน และเพื่อกำจัด
อาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต (๓) ผลที่เกิดกับสังคม คือ เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่
เลื่อมใส และเพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่ไม่เลื่อมใสแล้ว กล่าวโดยสรุปว่า การรักษามบุคคลมี
ประโยชน์ต่อการรักษาองค์กร การรักษามบุคคล และการรักษาสังคมไปด้วยกัน

ปัจจัยที่ส่งเสริมการบำรุงรักษามบุคคลให้เกิดความสุขกายสุขใจในองค์กร คือ (๑)
พระธรรมวินัยที่เป็นมาตรฐานบังคับกับทุกคนเท่าเทียมกัน จุดมุ่งหมายขององค์กรพุทธศาสนามี
พระพุทธเจ้าเป็นประธานนั้นเพื่อให้บุคคลในองค์กรหลุดพ้นจากกิเลส ดังนั้นการบำรุงรักษามบุคคล
ก็คือจะหาหนทางที่จะอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงาน(ภาวนา)ได้สะดวก สิ่งที่จะเป็นเครื่อง
บำรุงรักษามบุคคลที่ดีที่สุดคือธรรมวินัย ซึ่งมีทั้งข้อห้าม ข้ออนุญาต ข้อห้ามเพิ่มเติม ข้ออนุญาต

^{๓๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๕/๒๘-๒๙.

เพิ่มเติมไปเรื่อย ๆ ตามแต่จะมีความจำเป็น นั่นคือการบำรุงรักษามุคคในองค์กรอย่างแท้จริงและเป็นผลดีกับองค์กรคือทำให้ยั่งยืน^{๑๑๔}

ส่วนด้านพระธรรมที่ปรากฏในพระสูตรของพระไตรปิฎก จะเป็นการบอกถึงสิ่งที่เป็นสิ่งที่ดี ไม่ดี ควรทำ ไม่ควรทำ เป็นประโยชน์ และไม่ประโยชน์ เป็นต้น แต่ไม่มีข้อบัญญัติให้ลงโทษเป็นความสมัคที่จะปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติก็ได้ แต่เมื่อบุคคลใดก็ตามที่ปฏิบัติตามศีลหรือธรรมแล้วก็เสมือนหนึ่งปฏิบัติควบคู่กันไป จะเรียกว่าเป็นการบำรุงทั้งกาย วาจา และจิต พร้อมกับการบำรุงบุคคลตามหลักของพระพุทธศาสนา คือ การบำรุงรักษากาย วาจา และจิต ให้บริสุทธิ์จนถึงที่สุดโดยมีธรรมและวินัย เป็นข้อปฏิบัติ หรือให้ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาหรืออริยมรรคมีองค์ ๘^{๑๑๕} ถือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาทีเดียว และถ้ามีผู้ปฏิบัติตามโลกก็จะไม่ว่างจากพระอรหันต์ การบำรุง รักษา ปกป้อง ค้ำครองบุคคลในองค์กรของพระพุทธเจ้าใช้หลักธรรมวินัยเป็นหลัก และธรรมวินัยบังคับเท่ากันไม่เลือกชาติ ชั้น วรรณะ ตำแหน่ง ยศ ที่มาจากทางโลก (๒) การให้กำลังใจซึ่งกันและกัน บุคคลในองค์กรก็ให้กำลังใจซึ่งกันและกัน เช่น การไปดูแลอาการอาพาธพระภิกษุของพระสารีบุตรกับพระมหาจุณฑะ^{๑๑๖} (๓) ให้ความรู้และคลายความสงสัยพระพุทธองค์ทรงให้ความรู้และคลายความสงสัยแก่สาวกเสมอ และทำให้สาวกผู้ได้ยินได้ฟังเกิดความยินดีมีความสุข เช่น “พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภิกษุเหล่านี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาสิตของพระผู้มีพระภาค”^{๑๑๗} เป็นต้น (๔) บำรุงขวัญและกำลังใจสำหรับผู้ทำตามกฎระเบียบ การบำรุงขวัญและกำลังใจแก่ผู้อยู่จำพรรษา เช่น อานิสงส์การจำพรรษา อานิสงส์กฐิน^{๑๑๘} และทรงบำรุงขวัญกำลังใจผู้บวชชานและบวชก่อน เช่น พรพชา ๑๐ ภิกษุมิพรรษาครบ ๑๐ หรือมิพรรษาเกิน ๑๐ ให้อุปสมบทได้ ให้นิสสัยได้ ฟังใช้สามเณรอุปัฏฐาก^{๑๑๙} (๕) บำรุงขวัญและกำลังใจผู้อยู่ถิ่นทุรกันดาร เช่น การบวชภิกษุที่อยู่ในภูมิภาคหรือชายแดนห่างไกลหาภิกษุได้ยาก อาศัยสงฆ์ ๕

^{๑๑๔} วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๓๕/๒๘-๒๙.

^{๑๑๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๔/๑๖๒.

^{๑๑๖} คุราญละเอียตโน ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๘๕-๓๘๔/๔๔๒-๔๔๓.

^{๑๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๘/๒๖.

^{๑๑๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๖/๑๔๖.

^{๑๑๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๔/๑๓๐.

รูปได้^{๑๒๐} เป็นต้น (๓) บำรุงขวัญและกำลังใจผู้มีความรู้ความสามารถ เช่น “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้แต่งตั้งภิกษุผู้มีคุณสมบัติ ๕ อย่างเป็นเจ้าหน้าที่รับจีวร คือ ๑. ไม่ลำเอียงเพราะชอบ ๒. ไม่ลำเอียงเพราะชัง ๓. ไม่ลำเอียงเพราะหลง ๔. ไม่ลำเอียงเพราะกลัว ๕. รู้จักจีวรที่รับไว้และจีวรที่ยังมิได้รับไว้”^{๑๒๑} (๔) หลักการยกย่องเชิดชูผู้เป็นเลิศพระพุทธรองค์ทรงยกย่องท่านที่มีความรู้ความสามารถที่เป็นเลิศในแต่ละด้าน เรียกว่า เอตทัคคะ^{๑๒๒} (๕) การเลื่อนตำแหน่ง เมื่อภิกษุที่อยู่ในองค์กรสามารถอยู่ปฏิบัติหน้าที่ย่อมได้รับสวัสดิการ กล่าวคือ พรรษา ๕ ย่อมได้รับความเคารพ “ผู้อุปสมบทภายหลังควรไหว้ผู้อุปสมบทก่อน”^{๑๒๓} ภิกษุผู้ฉลาดสามารถถือนิสสัยอยู่ ๕ พรรษา ให้ภิกษุผู้ไม่ฉลาดถือนิสสัยอยู่จนตลอดชีวิต^{๑๒๔} และ พรรษา ๑๐ ภิกษุมีพรรษารับ ๑๐ หรือมีพรรษาเกิน ๑๐ ให้อุปสมบทได้ ไห้ นิสสัยได้ ฟังใช้สามเณรอุปฐาก เป็นต้น

จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า การบำรุงรักษานุคคลในองค์กรพุทธศาสนามีหลายวิธีดังต่อไปนี้ ด้วยพระธรรมวินัย การให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ให้ความรู้และคลายความสงสัย บำรุงขวัญและกำลังใจสำหรับผู้ทำตามกฎระเบียบ บำรุงขวัญและกำลังใจผู้อยู่ถิ่นทุรกันดาร บำรุงขวัญและกำลังใจผู้มีความรู้ความสามารถ หลักการยกย่องเชิดชูผู้เป็นเลิศ และการเลื่อนตำแหน่ง แต่อย่างไรก็ตามต้องมีเหตุที่ทำให้บุคคลพ้นจากองค์กรในที่สุด รายละเอียดปรากฏในหัวข้อ ๓.๖ ดังนี้

๓.๖ การให้บุคคลพ้นจากองค์กร

การให้บุคคลพ้นจากองค์กรนั้นไม่ใช่ทำตามความต้องการของผู้มีอำนาจหน้าที่แต่ต้องเป็นไปตามระบบวินัย เป็นเรื่องการจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆ ให้แก่องค์กรและสังคม ระบบวินัยจะควบคุมไม่ให้ผู้มีอำนาจใช้เกินขอบเขต ซึ่งเป็นเรื่องของอำนาจและตัดสินใจตามระบบวินัยที่ได้วางไว้ในองค์กร มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๖.๑ สาเหตุการพ้นจากองค์กร สาเหตุของการพ้นจากองค์กรของพุทธศาสนามีดังต่อไปนี้ (๑) ปาราชิก กล่าวคือ เป็นปาราชิก อธิบายว่า ภิกษุถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้ ๑

^{๑๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๕/๓๘.

^{๑๒๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๒/๒๐๓.

^{๑๒๒} คู่มือระเบียบใน อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๘-๒๖๗/๒๕-๓๓.

^{๑๒๓} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๒/๑๒๖.

^{๑๒๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๓/๑๕๗.

บาทบ้าง ควรแก่ ๑ บาทบ้าง เกินกว่า ๑ บาทบ้าง โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก ข่มไม่เป็นสมณะไม่เป็นเชื้อสายศากยบุตร เปรียบเหมือนใบไม้เหี่ยวเหลืองหลุดจากขั้วแล้ว ไม่อาจเป็นของเขียวสดต่อไปได้^{๑๒๕} (๒) ลาสิกขา มรณภาพ กลับบวชเป็นสามเณร การบอกลาสิกขาหรือลาสิกขานั้นทำให้เสียสิทธิในองค์กรที่ที่จะได้รับทันที^{๑๒๖} การทำกิจต่าง ๆ ไม่สามารถทำได้ และไม่ควรร^{๑๒๗} (๓) ถูกลงโทษชั่วคราว ยังไม่ถือว่าเป็นการพ้นจากองค์กร แต่พ้นจากงานหรือตำแหน่งที่ดำรงอยู่ชั่วคราว เช่น ถูกตัดชฎนิยกรรม (ข่มขู่) สาเหตุที่ต้องทำตชชนิยกรรม^{๑๒๘} คือ ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อเรื่องอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์ การถูกลงโทษทำให้เสียสิทธิต่าง ๆ ๑๘ ประการ^{๑๒๙} เช่น ไม่ให้อุปสมบท ไม่ให้รับสัณ ไม้ใช้สามเณรอุปฐาก ไม่รับแต่งตั้งเป็นผู้สั่งสอนภิกษุณี แม้ได้รับแต่งตั้งแล้วก็ไม่สั่งสอนภิกษุณี เป็นต้น จะทำหน้าที่ได้เมื่อได้รับการระงับโทษ เป็นต้น (๔) ไปอยู่ในสำนักของเดียรถีย์ และถือเพศเป็นอย่างนั้น ท่านปรับเป็นเข้ารีตเดียรถีย์ขาดจากภิกษุสภาพ^{๑๓๐}

๓.๖.๒ การลงโทษ หลักลงโทษบุคคลเรียกว่า อาบัติ^{๑๓๑} กิริยาที่ล่วงละเมิดพระบัญญัติ นั้น และมีโทษเหนือคนอยู่ชื่อว่าอาบัติแปลว่าความต้อง มีโทษ ๓ อย่าง คือ อย่างหนัก ให้ขาดจากความเป็นภิกษุ อย่างกลาง ผู้ต้องอาบัติให้อยู่กรรม และอย่างเบา ผู้ต้องอาบัติประจานต่อหน้าภิกษุด้วยกัน อาบัติมี ๒ ประเภท คือ อาบัติที่แก้ไขไม่ได้ ได้แก่โทษอย่างหนัก และอาบัติที่แก้ไขได้ ได้แก่อาบัติอย่างกลางและอย่างเบา อาบัติโดยชื่อมี ๗ อย่าง คือ ๑. ปาราชิก ๔ อาบัติโทษอย่างหนัก สังฆาทิเสส ๑๓ โทษอย่างกลาง อุทธัจจขัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนิยะ ทุกกฏ ทุพภายิต มีโทษอย่างเบา อาบัติไม่เกิดทางใจ

การลงโทษนั้นไม่ใช่ให้บุคคลอื่นบังคับหรือตักเตือนว่าผิดหรือต้องอาบัติแล้วจึงได้รับโทษ แต่การลงโทษนั้นภิกษุผู้ล่วงเกินพระบัญญัติจะรู้ตัวเองดีและจะแสดงตัวออกมาโดยการกล่าว

^{๑๒๕} วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๕๒/๘๒.

^{๑๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๕/๒๕๑.

^{๑๒๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๕๒/๒๓๕.

^{๑๒๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๐๓/๒๕๓.

^{๑๒๙} วิ.จู. (ไทย) ๖/๕/๑๘-๑๙.

^{๑๓๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข (เล่ม ๓) หลักสูตรนักรรณชั้นเอก, หน้า ๒๑๒.

^{๑๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑-๑๒.

บอกภิกษุด้วยกัน แม้ว่าภิกษุผู้รับการแสดงความผิคนั้นจะไม่เห็นไม่รู้ว่ตนเองมีโทษก็ตาม เป็นการปฏิบัติยอมรับผิดโดยโทษของตนเอง ด้วยอำนาจของพระธรรมวินัย แสดงให้เห็นว่าแม้ความผิดที่บุคคลอื่นไม่เห็นก็ตามด้วยความบริสุทธิ์ทางการกระทำทั้งทางกายและวาจาเกิดขึ้นที่ไหนก็ตามต้องแสดงต่อบุคคลอื่นเพื่อความบริสุทธิ์ แต่เมื่อมีอาบัติย่อมเกิดความเดือดร้อนเอง ดังกรณีของพระสุทินเสพเมถุนธรรม^{๑๓๒}

๑. ความจำเป็นที่จะต้องมิโทษทางวินัย ในครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ ยังมีภิกษุจำนวนน้อยและส่วนใหญ่เป็นพระอริยบุคคล การปกครองไม่ต้องมีกฎระเบียบอะไรมากนัก พระสาวกทั้งหลายได้ประพฤติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด ครั้นภิกษุมีจำนวนมากขึ้นโดยลำดับกาลและกระจายกันอยู่ไม่ได้รวมเป็นหมู่เดียวกัน ก็จะมีปัญหาตามมา เนื่องจากมีอริยาศัยต่างกัน ผู้มีอริยาศัยหยาบและมีกำลังมากก็จะข่มเหงผู้ที่สุภาพและมีกำลังน้อยจนเป็นเหตุให้อยู่ไม่เป็นสุขด้วยเหตุนี้ ในหมู่ภิกษุก็จำเป็นต้องมีกฎและขนบธรรมเนียมสำหรับป้องกันความเสียหายและชักจูงให้ประพฤติดีงาม อันนำมาซึ่งความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น

พระพุทธเจ้าทรงตั้งอยู่ในฐานะเป็นพระธรรมราชาผู้ปกครอง และทรงตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นพระสังฆบิดรผู้ดูแลภิกษุสงฆ์ จึงได้ทรงทำหน้าที่ทั้ง ๒ ประการ คือ (๑) ทรงตั้งพระพุทธบัญญัติเพื่อป้องกันความประพฤติดีเสียหาย และวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด ปรับอาบัติหนักบ้างเบาบ้าง (๒) ทรงตั้งขนบธรรมเนียมซึ่งเรียกว่าอภิสมจาร เพื่อชักนำความประพฤติดีของภิกษุสงฆ์ให้ดีงาม อุบัติกาผู้เป็นใหญ่ในสกุล ฝึกปรือบุตรของตนในขนบธรรมเนียมของสกุลฉะนั้น^{๑๓๓}

๒. ระดับโทษทางวินัย วินัยในพระพุทธศาสนาเมื่อล่วงละเมิดแล้วย่อมได้รับโทษ โทษในวินัยของภิกษุมิ ปาราชิก ๔^{๑๓๔} เป็นโทษอย่างหนักต้องขาดสมาชิกภาพทันที สังฆาทิเสส ๑๓ เป็นโทษอย่างกลาง แก้ไขได้ต้องอาศัยสงฆ์ อนิยต ๒ นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐ ปาจิตติย ๘๒ ปาฏิเทสนียะ ๔ เสงิยะ^{๑๓๕} โทษอย่างเบา ให้แสดงความผิดต่อภิกษุด้วยกันและระวังสำรวมไม่ทำอีก

^{๑๓๒} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๗/๒๕.

^{๑๓๓} ธรรมนันท บัวจันทร์, อธิบายวิชาวินัย นักรธรรมชั้นตรี, (นครปฐม : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘.

^{๑๓๔} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๘/๔๐.

^{๑๓๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๗๕/๖๔๘.

๓. **วิธีการดำเนินการทางวินัย** วิธีการดำเนินการทางวินัยในพุทธศาสนามีลักษณะได้รับโทษโดยอัตโนมัติ คือเมื่อต้องอาบัติแล้วได้รับโทษทันที ไม่จำเป็นว่าจะมีใครพบเห็นหรือมีหลักฐานยืนยัน จึงมีวิธีการดำเนินการทางวินัย ดังนี้ (๑) ปาราชิก ทำให้ขาดจากความเป็นภิกษุทันที พ้นสมาชิกภาพจากองค์กรสงฆ์ทันที เป็นปาราชิก ความว่า ภิกษุเสพเมถุนธรรม ย่อมไม่เป็นสมณะ ไม่เป็นเชื้อสายพระสาวกบุตร เปรียบเหมือนคนถูกตัดศีรษะ ไม่อาจมีชีวิตอยู่ได้ โดยการต่อศีรษะเข้ากับร่างกายนั้น^{๓๖} (๒) สังฆาทิเสส ทำให้ต้องรับโทษคือเข้าปริวาสกรรมตามที่ปกปิดไว้ ขอมานต์อีก ๖ ราตรี และขออภัยกับสงฆ์ให้รับเข้าองค์กรอีกครั้งหนึ่ง เป็นสังฆาทิเสส สงฆ์เท่านั้นให้ปริวาส ชักเข้าหาอาบัติเดิม ให้มานต์และเรียกเข้าหมู่ คณะก็ทำไม่ได้ ภิกษุรูปเดียวก็ทำไม่ได้^{๓๗} (๓) อนิยต นิสสัคคียปาจิตติย ปาจิตติย ปาฏิเทสนียะ เสด็จยะ เป็นอาบัติอย่างเบา ยังผู้ต้องให้ประธานคนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน เมื่อได้ทำดังนี้จึงจะพ้นโทษนั้น เป็นอาบัติที่ยังแก้ไขได้ เรียกว่า สเทกัจฉา ซึ่งได้แก่อาบัติอย่างกลางและอย่างเบา อาศัยแสดงความผิดต่อภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง หรือต่อสงฆ์แล้วแต่กรณี ก็พ้นผิดจากโทษได้ทันที

โทษที่ได้รับ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) โทษตลอดชีวิต สำหรับภิกษุสงฆ์ที่ต้องอาบัติปาราชิกคือไม่สามารถเข้าขอรับการอุปสมบทได้อีก “ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดเป็นภิกษุ ไม่บอกคณสิกขา ไม่เปิดเผยความท้อแท้ เสด็จเมถุนธรรมทั้งที่ยังเป็นภิกษุ ผู้นั้นมาแล้ว สงฆ์ไม่พึงให้อุปสมบท”^{๓๘} คือไม่สามารถเข้าเป็นสมาชิกขององค์กรสงฆ์ตลอดชีวิต แต่ด้านคุณธรรมนั้นสามารถที่จะทำได้ในเมื่อละเพศจากความเป็นภิกษุแล้ว เช่น ในคัมภีร์อัฐกถาจุฬาราสังฆากสูตรนั้น กล่าวว่า ภิกษุผู้ต้องปาราชิกแล้ว ละเพศภิกษุเสีย อยู่ในเพศสามเณร รักษาศีลสิบให้บริบูรณ์ ขวนขวายในภาวนาบางพวกก็ยังเป็นโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี บางพวกเกิดในเทวโลก^{๓๙} โทษตลอดชีวิตสำหรับภุคฆ์ที่ทำอนันตริยกรรม คือ ฆ่ามารดา ฆ่าบิดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้าให้พระโลหิตห้อ และทำสงฆ์ให้แตกกัน ไม่สามารถได้รับมรรคผลได้ในชาติปัจจุบัน แต่ไม่ห้ามสวรรค์สามารถทำความดีไปบังเกิดในสวรรค์หรือในมนุษยโลกได้ และไม่สามารถสู่องค์กรสงฆ์ได้

^{๓๖} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๕๕/๔๓.

^{๓๗} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๓๓/๒๕๒.

^{๓๘} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๓/๓๒.

^{๓๙} พุทธทาสภิกขุ, ตามรอยพระอรหันต์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐๕.

เช่นกัน (๒) โทษชั่วคราว เมื่อภิกษุต้องอาบัติตั้งแต่สังฆาทิเสสถึงอาบัติอุกฤษณสมณะ มีโทษเฉพาะเมื่อยังไม่ได้แสดงอาบัติต่อภิกษุเท่านั้น เมื่อแสดงอาบัติต่อภิกษุรูปใดรูปหนึ่งถือว่าพ้นผิดแล้วจากวินัย เป็นอาบัติอย่างเบา ยังผู้ต้องให้ประจักษ์ตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน เมื่อได้ทำดังนี้จึงจะพ้นโทษนั้นเป็นอาบัติที่ยังแก้ไขได้ เรียกว่าสเดกัจฉา ซึ่งได้แก่อาบัติอย่างกลางและอย่างเบา^{๔๐} ต้องอาบัติแล้วแสดงเสียโดยระเบียบวิธีนั้น ๆ ก็พ้นโทษ เมื่อภุคหัตถ์ล่วงละเมิดวินัยคือศีล ๕ ไม่มีบัญญัติโทษที่ต้องแสดงต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

๔. การพ้นโทษ (๑) อาศัยภิกษุหรือบุคคล ภิกษุเมื่อต้องอาบัติอย่างเบาต้องแสดงอาบัตินั้นกับภิกษุรูปใดรูปหนึ่งก็พ้นจากอาบัติหรือโทษนั้น เช่น ภิกษุรูปนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง ห่มอุตตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่งนั่งกระโห้งประนมมือ กล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านขอรับ จีวรผืนนี้ของกระผมเกินกำหนด ๑๐ วัน เป็นนิสัคคีย์ กระผมสละจีวรผืนนี้แก่ท่าน” ครั้นสละแล้วพึงแสดงอาบัติ^{๔๑} ทำให้เกิดความผ่องแผ้วของศีล ภาวะที่ศีลไม่ขาดเป็นต้น ท่านสงเคราะห์ด้วยความไม่แตกแห่งสิกขาบททั้งหลายโดยสิ้นเชิง ด้วยการกระทำคืนสิกขาบทที่ทำได้^{๔๒} (๒) อาศัยสงฆ์ เช่นมีโทษอาบัติสังฆาทิเสส “เป็นสังฆาทิเสส ความว่าสำหรับอาบัตินั้น สงฆ์ท่านนั้นให้ปริวาส ชักเข้าหาอาบัติเดิม ให้มานัดและเรียกเข้าห่มุ คณะก็ทำไม่ได้ ภิกษุรูปเดียวก็ทำไม่ได้”^{๔๓} นอกจากนี้มีโทษตามพระวินัยเมื่อต้องอาบัติแล้ว เมื่อกระทำผิดในประเภทต่าง ๆ ต้องมีการลงโทษแบ่งเป็นประเภทประกอบด้วย อุกเขปนียกรรม (ขจากห่มุ) ตัชชนียกรรม (ข่มขู่) นิยสกรรม (ถอดยศหรือตัดสิทธิ) ปัพพาชนียกรรม (จับไล่) ปฏิสارณียกรรม (ขอโทษภุคหัตถ์)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า หลักลงโทษบุคคล แบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ โทษอย่างหนัก ให้ขาดความเป็นบุคคลขององค์กร โทษอย่างกลาง ให้รับโทษด้วยการปฏิบัติสำนึกตัวกับคณะสงฆ์ และโทษอย่างเบา ต้องประจักษ์ตนเอง แบ่งเป็นโทษที่แก้ไขไม่ได้ คือ โทษอย่างหนัก และเป็นโทษตลอดชีวิต ไม่สามารถเข้าสู่องค์กรสงฆ์ได้อีก อาบัติที่แก้ไขได้ คือ โทษอย่างกลางและอย่างเบา เป็นโทษ

^{๔๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข (เล่ม ๑) หลักสูตรนักรธรรมชั้นตรี, หน้า ๑๑.

^{๔๑} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๖๗/๖.

^{๔๒} พระพุทธโฆษาจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๔.

^{๔๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๓๗/๒๕๒.

ชั่วคราวเมื่อระงับโทษได้แล้วก็สามารถเข้าสู่องค์กรได้อีก โดยโทษนั้นตัวบุคคลแสดงความผิดเอง ไม่ใช่องค์กรหรือคนอื่นบังคับเพราะอำนาจของพระธรรมวินัย การพ้นผิดนั้นต้องอาศัยทั้งบุคคลและคณะสงฆ์ โทษอย่างกลางต้องอาศัยคณะสงฆ์ โทษอย่างเบาอาศัยบุคคลจึงพ้นผิด การกำหนดลงโทษผู้กระทำผิดตามความหนักเบา มี ๕ วิธีการ คือ การข่มขู่ การถอดยศหรือตัดสิทธิ ขบไล่ ขอโทษ ยกจากหมู่ และมีวิธีการระงับโทษ ๑ วิธี คือ ระงับต่อหน้า ระงับด้วยการยกให้ว่าเป็นผู้มีสติ การระงับด้วยยกให้เป็นบ้า การระงับด้วยคำสาธภาพ การระงับด้วยถือเสียงข้างมาก การระงับด้วยการลงโทษ และการระงับด้วยให้เลิกแล้วกันไป

จากการศึกษาการบริหารงานบุคคลในองค์กรตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาสรุปความได้ว่า การบริหารงานบุคคล หมายถึง การดูแล รักษา ปกครองบุคคลในองค์กรสงฆ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อสละตนเองออกจากทุกข์ทั้งปวง และทำพระนิพพานให้แจ้ง มีความสำคัญคือช่วยฝึกบุคคลให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ขององค์กรเพราะบุคคลเป็นศูนย์กลางในทุกสิ่ง มีการกล่าวถึงเรื่องต่าง ๆ เพื่อเป็นเครื่องมือของบุคคลเท่านั้น บุคคลเป็นผู้รู้จักเหตุผล ดีชั่ว ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ หรือเป็นผู้มีใจสูง ระบบการบริหารงานบุคคลแบ่งออกเป็น ๒ ระบบ คือ ระบบวินัยและระบบคุณธรรม

การได้มาซึ่งบุคคลเป็นกระบวนการเริ่มตั้งแต่การวางแผนเพื่อให้ได้มาซึ่งบุคคลใช้การเผยแผ่พระธรรม การมอบอำนาจให้คณะบุคคลดำเนินการ การทำงานของคณะบุคคลแบ่งเป็นสายไม่ได้ไปเป็นกลุ่มเดียวกันทั้งหมด และต่อไปเป็นการสรรหาและคัดเลือกบุคคลเข้าสู่องค์กร มีขั้นตอนการรับบุคคลกระทำเป็นขั้นตอนและผ่านความเห็นชอบของคณะสงฆ์ และสุดท้ายการปฐมนิเทศโดยพระอุปัชฌาย์ และต้องมีการทดลองฝึกปฏิบัติงานตามความสามารถ กำหนดไว้ว่าผู้ฉลาดอย่างต่ำ ๕ พรรษา หรือผู้ไม่ฉลาดต้องฝึกปฏิบัติตลอดชีวิต แล้วจึงจัดแบ่งงานให้รับผิดชอบ การจัดแบ่งงาน มีองค์ประกอบที่ต้องกระทำให้เหมาะสม คือ หน้าที่ คุณสมบัติ ตำแหน่ง ซึ่งต้องได้รับมอบอำนาจจากคณะสงฆ์ เมื่อมีบุคคลอยู่ในองค์กรก็ต้องพัฒนาโดยมีหลักการทั่วไปของการพัฒนาบุคคล คือ การฝึกฝนพัฒนาตนเองเสมอ ด้วยการละชั่วทุกอย่าง สร้างความดีทุกชนิด และทำจิตให้บริสุทธิ์ มีความมุ่งมั่น เพื่อกาย ใจ และวาจา พัฒนาจิต และพัฒนาปัญญาเป็นสำคัญ วิธีการฝึกอบรมบุคคล คือ การฝึกอบรมด้วยหลักไตรสิกขา ส่วนช่วยสนับสนุนคือการฟังธรรมและผู้บริหารองค์กรส่งเสริม องค์กรพุทธศาสนามีวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนาบุคคล โดยเฉพาะ แต่จะเป็นอุปสรรคหรือไม่ขึ้นอยู่กับตัวบุคคลเองว่าพอใจในการพัฒนาตนเอง มองเห็น

ประโยชน์ มีความเชื่อในเรื่องการพัฒนาคตนเอง หรือมีอุปสรรค ปัญหาส่วนตัวหรือไม่เท่านั้นเองที่จะมากขึ้นให้บุคคลไม่ยอมพัฒนาคตนเอง

การบำรุงรักษานุคคลในองค์กรพุทธศาสนามีหลายวิธีดังต่อไปนี้ ด้วยพระธรรมวินัย การให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ให้ความรู้และคลายความสงสัย บำรุงขวัญและกำลังใจสำหรับผู้ทำตามกฎระเบียบ บำรุงขวัญและกำลังใจผู้อยู่ถิ่นทุรกันดาร และหลักการยกย่องเชิดชูผู้เป็นเลิศ หลักลงโทษบุคคล แบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ โทษอย่างหนัก ให้ขาดความเป็นบุคคลขององค์กร โทษอย่างกลาง ให้รับโทษด้วยการปฏิบัติสำนึกตัวกับคณะสงฆ์ และโทษอย่างเบา ต้องประจานตัวเองต่อบุคคล แบ่งเป็นโทษที่แก้ไขไม่ได้ คือ โทษอย่างหนัก เป็นโทษตลอดชีวิตไม่สามารถเข้าสู่องค์กรสงฆ์ได้อีก อาบัติที่แก้ไขได้ คือ โทษอย่างกลางและอย่างเบา เป็นโทษชั่วคราวเมื่อระงับโทษได้แล้วก็สามารถเข้าสู่องค์กรได้อีก การกำหนดลงโทษผู้กระทำความผิดตามความหนักเบา มี ๕ วิธีการ คือ การข่มขู่ การถอดยศหรือตัดสิทธิ ขับไล่ ขอโทษ ยกจากหมู่ และมีวิธีการระงับโทษ ๗ วิธี คือ ระงับต่อหน้า ระงับด้วยการยกให้เป็นผู้มีสติ การระงับด้วยยกให้เป็นบ้า การระงับด้วยคำสาปภาพ การระงับด้วยถือเสียงข้างมาก การระงับด้วยการลงโทษ และการระงับด้วยให้เลิกแล้วกันไป